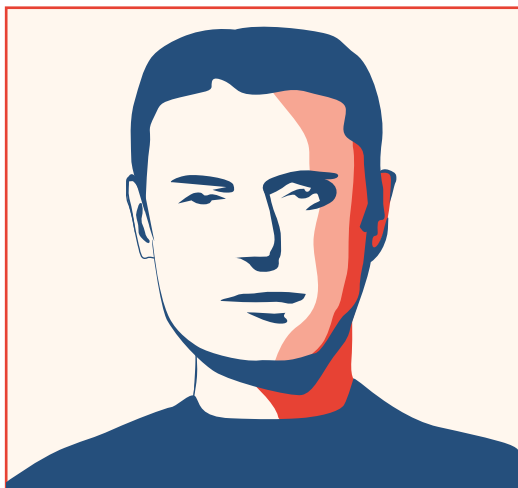

UTHÄNGD!

- om medieetik efter #metoo

#medieetik #förtal #själv mord #etik #namnpublicering #dömd
#pixlad #mediedrev #offentligperson #doldkamera #integritet
#metoo

Uthängd!

– om medieetik efter #metoo

(Digitalt särtryck)

**Institutet för
mediestudier**

Institutet för mediestudier
Pustegränd 1–3, 118 20 Stockholm
info@mediestudier.se www.mediestudier.se
Uthängd!
(Digitalt särtryck av ISBN 978-91-984982-5-7)

Torbjörn von Krogh, Olle Lidbom,
Therese Rosenvinge, Lars Truedson (red)

© Författarna och Institutet för mediestudier
Utgivare: Institutet för mediestudier
Produktion: Kapish produktion, Stockholm 2020

Om Institutet för Mediestudier

Institutet för Mediestudier ska – med forskningen som verktyg – verka för en välgrundad diskussion i samhället om hur medierna sköter sin grundläggande uppgift: att på medborgarnas uppdrag granska makten och skildra verkligheten. Det sker genom att initiera egen forskning eller sprida kunskap om andras forskning samt genom att vara mötesplats för diskussioner om mediers roll i samhället.

Institutet stöds av en bred krets av samhällsintressen: fack, näringsliv och civilsamhälle som kyrkan och idrottsrörelsen. Institutets forskning finansieras dessutom genom bidrag från bland andra Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse.

Innehåll

Uthängd! – om medieetik efter #metoo <i>Lars Truedson</i>	7
Mediers besluts-cirkus under metoo drabbade enskilda och blev obegriplig för publiken <i>Therese Rosenvinge</i>	13
Metoo och hanteringen av mediernas ansvar: Norge har det verktyg Sverige saknar <i>Torbjörn von Krogh</i>	28
Ett medielandskap med dubbla etiska måttstockar <i>Olle Lidbom</i>	87

Uthängd! – om medieetik efter #metoo

Lars Truedson*

Hösten 2017 och #metoo präglades av uthängningar som fällts på löpande band i senare granskningar. Publiceringarna skedde till synes utan systematik och tydlig argumentation. En så stor medieetisk kontrovers borde utredas, något som gjorts upprepade gånger i Norge.

Medieetiken är, även bortom #metoo, i förändring när många publiceringar sker utanför de traditionella mediernas institutioner och självreglering. Här finns nästan alltid någon aktör som nämner namn. Vilka konsekvenser får det för individer i offentligheten?

Offentlighetens pris kan bli högt – vare sig en uthängning är motiverad eller inte. Därför behöver granskarna ständigt granskas. Detta särtryck lyfter fram tre #metoo-relaterade kapitel ur antologin *Uthängd!*. Rapporten är ett försök att ge underlag för en förnyad diskussion om utsatthet inför mediers makt. Var går gränsen där motiverad granskning övergår till en förkastlig uthängning?

* Lars Truedson är journalist och föreståndare för Institutet för Mediestudier.

Vissa situationer skapar en frusen bild som gör att man minns även en abstrakt tanke väldigt tydligt.

För mig är en tv-inspelning i december 2017 ett sådant ögonblick som jag kan använda för att mäta hur ens värdering av en företeelse förändras med tiden och med ny information. Jag skulle diskutera sanna och falska nyheter med några skrämmande smarta akademiker och en vass programledare. Och eftersom det var just i december 2017 så kom förstås #metoo-höstens alla uthängningar i medier av alla slag, sociala likväl som traditionella, upp.

Jag minns hur solklart statsvetaren i gruppen formulerade sin kritik mot raden av namnpubliceringar och därmed förstörda liv. Medan jag ännu var fångad i det omvälvande med friheten att se ett strukturellt mönster av övergrepp och underordning blottlagt. Visst såg jag också de förstörda lives hos de uthängda. Men jag landade inte där och då i att uthängningarna, oavsett de positiva effekterna av #metoo, var de övergrepp jag och många med mig i dag självklart ser dem som. Jag var inte ensam – många har tvingats omvärdera hur de tänkte om medieetiska spörsmål hösten 2017.

Den omvärderingen är ännu inte klar. Och frågan om medieetik i allmänhet, även bortom metoo-händelserna, har långt ifrån fått den uppmärksamhet den förtjänar. Medieetiken är sällan entydig. Många olika svar är möjliga på de frågor den ställer både redaktörer och mediekonsumenter inför. Denna skrift är ett försök att bidra till en vidare diskussion om individers – även mäktiga individers – maktlöshet inför en uthängning. Var går gränserna?

Vad var det som hände den där hösten 2017? Vi gör i kapitlen i detta särtryck ett första försök att reda ut hur det såg ut och några försök till svar om varför.

Under #metoo-hösten 2017 publicerades namn på personer anklagade för olika typer av klandervärt beteende i högre utsträckning än både tidigare och senare i modern tid. Det var också slående hur olika allvarliga anklagelserna kunde vara utan att kraften i publiceringarna skilde sig åt. Under denna tid arbetade **Therese Rosenvinge** och hennes kolleger på *Medierna i P1* för att skildra och granska den accelererande utvecklingen. Nu har hon i ett kapitel i denna antologi återvänt till denna tid för att försöka se mönstren i vilka som blev uthängda och förstå vad som egentligen hände.

Det är slående hur inkonsekventa besluten är i detalj. Enskilda redaktioner byter hållning från uthängning till anonymisering, ibland flera gånger fram och tillbaka. Och det går inte alltid att förstå varför ens i efterhand. Men Therese Rosenvinge ser också vissa mönster. Ett sådant är att *Expressen* genomgående tog ledningen i att namnpublicera. Ibland följde sedan andra medier efter.

När höst blev vinter hade medierna börjat agera mer lika. I november hängde alla medier ut, kan man nästan säga. Delvis förklarar Therese Rosenvinge detta med att granskningen övergått från mediepersonligheter till förtroendevalda av olika slag, där ribban normalt ligger lägre för att publicera namn. Men också med att den sociala rörelse som var #metoo hade sin egen kraft som drev på.

Nya argument för namnpubliceringar dök också upp under #metoo – bland annat argumentet att ”alla

redan vet”. Här refererar Therese Rosenvinge undersökningar som visar att så inte alls var fallet – det var i traditionella medier flest fick reda på vem som var ”TV4-programledaren” eller ”Aftonbladetprofilen”. Therese Rosenvinge summerar att beslutscirkusen under hösten 2017 äventyrade enskildas liv, förtroendet för medierna och även för det pressetiska systemet.

Precis i början av december 2017 tog *Aftonbladet* för en gångs skull denna höst ledningen och namnpublicerade teaterchefen **Benny Fredriksson** med hårda omdömen grundade på vagt underlag. Det utvecklade sig till ett av de absolut mest tragiska och skakande fall svensk medieetik någonsin upplevt. **Torbjörn von Krogh** går i sitt kapitel i detalj igenom vad som hände före, under och efter uthängningen och Benny Fredrikssons självmord. Han jämför det med ett norskt fall av uthängning under #metoo-flagg 2019, av arbeiderpartipolitikern **Trond Giske**, och landar i att Sverige har mycket att lära av Norge när det gäller medieetiska granskningar.

Torbjörn von Krogh skildrar ingående hur en kaotisk situation på *Aftonbladet* med en ledning i gungning, interna strider och en känsla av att ha halkat efter journalistiskt ledde fram till en snabb publicering av anklagelser mot Benny Fredriksson som han i praktiken knappt fick chansen att bemöta. Han går också igenom hur tidningen förhållit sig under den pressetiska prövningen och den debatt som följt. Här noterar han att *Dagens Nyheter*, som refererat anklagelserna mot Benny Fredriksson, motsatte sig att hans änka **Anne Sofie von Otter** skulle få rätt att anmäla till prövning hos pressombudsmannen eftersom anmälan inkom mer

än tre månader efter publiceringen. *Aftonbladet* gjorde det inte. *Aftonbladet* fälldes, *Dagens Nyheter* friades.

I Norge finns en lång tradition av att efter mycket kritiserade och omfattande publiceringar tillsätta särskilda utredningar. Utredningarna fick en etablerad position sedan att en politiker för ett par decennier sedan tog sitt liv efter kritisk publicitet. Torbjörn von Krogh beskriver vilken funktion dessa utredningar haft i norsk pressetisk debatt för att ta fram underlag om exakt vad som hänt och värdera det skedda. Efter att tidningen VG kritiserats hårt för att ha pressat en ung kvinna till vissa uttalanden om Trond Giske under granskningen av honom, tillsattes den senaste sådana utredningen, breddad till att gälla hela branschen.

I debatten i Sverige efter publiceringen om Benny Fredriksson är det främst dåvarande kulturchefen **Åsa Linderborg** som svarat på frågor. Torbjörn von Krogh har också fått Åsa Linderborgs synpunkter i en omfattande mejlväxling, medan exempelvis den vid tiden tillförordnade ansvariga utgivaren **Lena Mellin** och andra inblandade valt att endast svara honom sammanfattande genom tidningens biträdande redaktör **Eric Rosén**, som också fungerar som ledningens presstalesperson.

Torbjörn von Krogh avslutar sitt kapitel med att rekommendera – med instämmande från Åsa Linderborg – att en utredning av norsk modell ska granska #metoo-publiceringarna i Sverige för att reda ut vad som hände och komma med rekommendationer om hur medieetiken kan utvecklas.

Men även bortom #metoo är medieetiken utmanad. **Olle Lidbom** visar i sitt kapitel att vi på många sätt

har fått två parallella och närmast motsatta system för medieetik, ett i sociala medier med en logik som drar mot namnpublicering och ett i traditionella medier med regler som förordar återhållsamhet. Han utgår i texten från ett svar **Cissi Wallin** gav när hon förhördes av polis misstänkt för förtal av Fredrik Virtanen efter sina instagram-inlägg om honom hösten 2017. Ur det svaret analyserar han fram fyra olika argument för en sociala mediers uthängningslogik. De argumenten är rättsskipningsargumentet, rätten till sin egen historia-argumentet, David mot Goliat-argumentet och medie-approprieringsargumentet. Olle Lidbom menar att om dessa argument får styra och uthängningar av individer i sociala medier får kraft och överskuggar den större återhållsamheten i traditionella medier ökar risken att statsmakterna ingriper med lagstiftning. Hot om lagstiftning kom från både kulturministern och justitieministern i samband med kritik mot hur true crime-poddar förhöll sig till etik och upphovsrätt under 2019. Då riskerar yttrandefriheten att frysa till.

Den långa raden uthängningar i både traditionella och sociala medier under #metoo-hösten 2017 skedde utan klara linjer och motiverades svagt. Många publiceringar led dessutom brist på detaljerad granskning av saken. Det konstateras i flera genomgångar i denna rapport. Men också att sociala medier lyder under helt annan logik och delvis andra regler. Måtte denna skrift bli starten på en större diskussion om medieetik i vid mening.

Mediers beslutscirkus under metoo drabbade enskilda och blev obegriplig för publiken

Therese Rosenvinge*

Aldrig förr har så många utgivare haft så mycket att förklara på så kort tid. Under #metoo publicerades kolumner på löpande band, ämnade att begripliggöra varför den ene namngavs men inte den andre. Varför en person inte namngavs förra veckan, men nu skulle namnges. När vi nu i efterhand kan zooma ut och studera den samlade bilden, framträder ingen logisk, principiell linje. Namnpubliceringsrallyt under hösten 2017 framstår snarare som en stormig färd utan kompass.

Metoo är inte ett smickrande kapitel i svensk mediehistoria. Medierna övergav etiken, personer hängdes ut och publiken lämnades med en namnpubliceringsröra som blev allt mer av en berg- och dalbana. Insatserna var höga. Besluten äventyrade enskildas liv, förtroendet för medierna och tilltron till det pressetiska systemet. ”Medierna krossade mitt liv så som jag kände det”,

* Therese Rosenvinge är journalist och producent för Medierna i P1.

skriver **Fredrik Virtanen** i sin bok två år senare. (Virtanen, 2019, s. 164)

Under metoo-hösten gjorde *Mediernas* redaktion en tabell för att följa och få en samlad överblick över de stora nyhetsredaktionernas beslut.¹ Vi kartlade vilka av de stora rikstäckande nyhetsredaktionerna som namngav vem vid vilket tillfälle. Tio uppmärksammade metoo-fall under perioden oktober–november 2017, den första fasen för metoojournalistiken i Sverige, finns med i tabellen.

Att betrakta denna tabell med snart tre års perspektiv är tankeväckande. I materialet sticker *Expressen* ut. Tidningen var först med att namnge, eller bland de första då flera medier namngav samtidigt, i 7 av 9 hos dem omskrivna fall under perioden. Två fall förblev anonyma hos *Expressen*. ”TV4-programledaren” och *Aftonbladets* Fredrik Virtanen, som var de fall som startade vågen av namngivningar i traditionella medier, namngavs båda först i *Expressen*. De personer som namngavs i medier under perioden namngavs nästan alla av *Expressen*. Endast den sk ”kulturprofilen” var ett undantag.

Kulturprofilen namngavs under hösten 2017 bara av en rikstäckande redaktion, nämligen *Ekot*. Intressant och något överraskande, då *Ekot* i flera andra mycket uppmärksammade fall avstod från att publicera namn eller åtminstone avvaktade längre än andra redaktioner. Exempelvis var det endast *Ekot/Sveriges*

¹ Ett tack till journalisterna Ebba Kulneff och Julia Burman Görans som på *Mediernas* redaktion hösten 2017 gjorde research som legat till grund för delar av denna text.

Radio och Dagens Nyheter som inte namngav Fredrik Virtanen under hösten 2017.

I *Mediernas* tabell går vidare att se att *Aftonbladet* i hög grad under hösten 2017 ”hakade på” sina konkurrenter när det gäller namnpubliceringar. Något som troligen till stor del kan förklaras av den kris tidningen befann sig i. Anklagelserna mot tidningens profil blev ett akut personalärende, en internutredning tillsattes, samtidigt som tidningen fick hård kritik utifrån och anklagades för hyckleri för hur de olika fallen hantearades i spalterna. Händelser staplades på varandra. Det blev en fråga hur företaget genom åren hanterat sexism och sexuella trakasserier. Samtidigt som det rådde en osäkerhet om vem som tog beslutet på tidningen. Senare samma höst sjukskrev sig publisher **Sofia Olsson Olsén**.

Under denna för *Aftonbladet* mycket turbulenta tid namngav tidningen ofta, i 7 av 10 fall som det skrevs om under perioden (samma 7 som Expressen). Men *Aftonbladets* namnpubliceringar kom alltid efter eller tidigast samma dag som andra medier namngett. Här kan tilläggas att *Aftonbladets* uppmärksammade och hårt kritiserade publicering om teaterchefen Benny Fredriksson, som ledde till att tidningen senare fälldes för att grovt ha åsidosatt god pressetik, publicerades i december och därför inte ryms i *Mediernas* genomgång. (Se **Torbjörn von Kroghs** kapitel i denna skrift för en grundlig genomgång av denna publicering.)

Ur *Mediernas* material från hösten 2017 går även att utläsa ett generellt mönster. Under oktober månad syns en relativt stor spridning i hur olika medier han-

terade fall där allvarliga anklagelser riktades mot enskilda. Det kunde dröja dagar mellan att den första tidningen (läs *Expressen*) namngav till att andra redaktioner tog samma beslut. För den SVT-programledare som omskrevs under perioden går det nästan två hela veckor från att kvällstidningarna namngav till att SVT, TV4 och *SvD* gjorde detsamma. I november däremot hanterades fallen på bred front identiskt av de stora medierna. Två politiker namngavs samma dag av samtliga stora nyhetsredaktioner (*Expressen*, *Aftonbladet*, *DN*, *SvD*, *Ekot*, *SVT* och *TV4*). En tredje politiker namngavs inom loppet av två dagar av samtliga medier, utom *TV4* som avstod.

Att de stora medierna agerade så pass lika under november kan ha flera tänkbara förklaringar. En starkt bidragande faktor är sannolikt att fokus hade flyttats från mediepersonligheter till politiker, alltså förtroendevalda som ju är typexemplet på vilka som måste kunna tåla den tuffaste granskningen. I ett läge då flera medieprofiler nyligen namngetts fanns knappast utrymme att komma till en annan slutsats för folkvalda. Det ligger även nära till hands att tänka att en ny standard vid det laget hade satt sig i branschen. Uthängningar i sociala medier och trycket på de traditionella medierna när metoo drog igång i oktober var något helt nytt. Men en dryg månad senare var de första omvälvande metoo-fallen ”avklarade” och medierna hade kollektivt landat i ett förhållningssätt. Konsensus rådde bland utgivarna om att det inom ramen för metoo ändå var rätt och rimligt att skriva om enskilda personer, gamla förhåvanden, anklagelser och personlighetsdrag – oavsett om personerna var dömda eller inte.

Om sociala medier startade metoo och traditionella medier hakade på så kan man vidare, när vi nu tittar i backspeglarna, konstatera att de traditionella medierna successivt intog en allt mer drivande roll i att själva vilja dra fram och avslöja ”egna” nya fall.

”Alla vet ju redan vem det är”

I utgivarnas många försök att motivera den stora mängden namnpubliceringar märktes under hösten 2017 helt nya argument. Inom pressetiken har det alltid funnits en oskriven regel som brukar benämnas som en närhetsprincip. Principen appliceras vanligen när rapportering handlar om händelser utomlands, långt bort. Att svenska medier namngav Hollywood-producenten Harvey Weinstein har till exempel inte betraktats som vare sig kontroversiellt eller konstigt, då publiceringarna här inte ansetts tillföra någon ytterligare publicitetsskada. Ju längre bort från en händelse vi befinner oss, desto mer minskar helt enkelt den etiska känsligheten i att publicera uppgifter. Svenska medier har inte tidigare använt motsvarande princip för händelser i Sverige. För händelser nära har en oskriven regel istället varit att varje utgivare måste motivera varje beslut utifrån att man har ett eget ansvar. Men hösten 2017 sattes detta i gungning i Sverige. Utgivare gav nu uttryck för uppfattningen att namngivningsbesluten också för kända svenska personer spelade liten roll, eftersom ”alla redan visste”.

När *Expressen* namngav Fredrik Virtanen den 25 oktober, på löpsedel och i en artikel som publicerades på sex helsidor, var tidningen inte först. Webbtidningen

Dagens PS hade namngett redan veckan innan, men då sajten inte var ansluten till det pressetiska systemet kom den publiceringen aldrig att prövas. Den ansvarige utgivarens argument återgavs dock i *Expressen*: "(...) vi bedömde att vi inte skulle åsamka honom mer skada eftersom hans namn redan röjts i hög grad". (Expressen, 2017, 25 oktober)

Samma argument kom även att användas av *Aftonbladets* ställföreträdande ansvariga utgivare Lena Mellin, när hon motiverade att tidningen gick från att anonymisera till att plötsligt namnge TV4-programledaren. "Anledningen är inte att vi i grunden ändrat uppfattning. Utan att praktiskt taget alla andra mediehus inklusive TV4, den tv-kanal som visar hans program, publicerar både hans namn och bild. Den anonymitet [TV4-profilen] åtnjutit i Aftonbladet blir därför verkningslös. Alla vet ändå vem det handlar om", skrev Mellin. (Mellin, 2017)

Även hos *Ekot* fanns ett liknande resonemang när det gällde deras utstickande namnpublicering av kulturprofilen: "Tiotusentals personer i kultursfären vet redan vem han är", sade den dåvarande ansvarige utgivaren **Olle Zachrisson** till *Medievärlden*. (Andén, 2017)

Jag kan själv minnas att resonemangen där och då, i det kollektiva febriga undantagstillstånd medierna befann sig i, inte kändes helt ologiska. När vi på *Medierna* tog ställning till att namnge TV4-programledaren var vi sist på bollen. Och jag minns att argumentet – alla vet ändå vem det är – var uppe i diskussionen även hos oss (även om det var andra omständigheter som var avgörande för vår utgivares

beslut om att namnge) (Rosenvinge & Glans, 2017). Efter att programledarens namn redan toppat nyhets-sändningar i TV, nämnts i *Ekot* och funnits på löp-sedlar över hela landet ställde jag uppriktigt nyfiket frågan till Allmänhetens pressombudsman **Ola Sigvardsson** i en intervju: När t ex vi på *Medierna* i det läget ska bedöma en publicitetsskada vid en namn-publicering, gör det då till eller från för personen var vi landar? PO stod fast: varje utgivare måste fortsatt ta ansvar för sitt beslut, sade han. ”Man kan inte skylla på hundra bloggare på nätet, utan man står ensam ansvarig”. (Rosenvinge, 2017)

Men debatten om namnpubliceringarnas praktiska betydelse var intensiv under oktober och en tanke som framfördes på flera håll var att traditionella mediers pressetiska beslut om att avstå eller avvakta namn-publiceringar visserligen fortfarande var viktiga, men i praktiken mest symboliska.

Men stämde detta? Visste alla verkligen redan allt? Svaret är nej. Det skulle snart visa sig att flera traditionella medier gravt underskatt sin egen kraft och betydelse.

I november 2017 uppdrog *Resumé* åt undersök-ningsföretaget *Novus* att via sin Sverigepanel (som bygger på ett riksrepresentativt urval) fråga allmän-heten om var den först fick reda på anklagelserna mot TV4-programledaren respektive Fredrik Virtanen. (Thambert, 2017) Resultatet stämmer till eftertan-ke. Av dem som kände till anklagelserna i november hade majoriteten först fått reda på dem via traditio-nella medier. Intressant är också att trots att *Expres-sen* i båda fallen namngav först, så var det *Aftonbladet*

som flest personer uppgav när de fick svara specifikt på var de först läst om anklagelserna. *Aftonbladet*, vars ställföreträdande utgivare alltså ansåg att tidningens namnpublicering av TV4-programledaren var ”verkningslös”.

Flera av personerna som hängdes ut av traditionella medier hösten 2017 har i efterhand vittnat om de långtgående konsekvenserna av att med namn och bild utmålas som klandervärda på löpsedlar över hela landet. Hur tillvaron rasade samman till följd av de traditionella mediernas agerande. Både Fredrik Virtanen och TV4-programledaren har, i bok (Virtanen, 2019) respektive intervju (Naess, 2019), även vittnat om hur den egna arbetsplatsen ändrade inställning till anklagelserna vid tidpunkten när medierapporteringen drog igång. Att inlägg med anklagelser på nätet ansågs hanterbara, men efter löpsedlar och artiklar blev samma anklagelser grund för brutna kontrakt och avsked. ”Jag ser inga framtidsmöjligheter”, sade Fredrik Virtanen på scen i Almedalen ett år senare. (Lundin, 2018)

SVT-programledaren berättade i *Medierna*, drygt tre månader efter att hans namn först publicerades av de båda kvällstidningarna, om hur hans bokningsförfrågningar med detsamma gick från överflöd till noll. En inövad julshow fick ställas in och till och med extra-knäcket som spinninginstruktör på ett gym försvann: ”Att allt det man byggt upp under så lång tid bara rycks bort. Sedan den fredagen är det noll”, berättade mannen i *Medierna*. (Cedersjö, 2018) Här kan tilläggas att programledaren aldrig ens delgavs misstanke

om något brott. Förundersökningen som inleddes efter en polisanmälan lades ner.

När det gäller TV4-programledaren vet vi idag att han har friats från brottsmisstanke i två rättsliga instanser. Men under en månad hösten 2017 tog han plats på hela 19 av *Expressens* förstasidor. Och för den som söker på långköraren *Äntligen hemma* hos TV4 Play är det fortfarande andra programförslag som dyker upp. I oktober 2017 blev TV4:s krisbeslut inte bara att sparka programledaren utan även rensa bort honom från arkivet. (Rosenvinge, 2018)

När besluten framstår som obegripliga

Under hela den här perioden fick vi på *Medierna* många mejl från lyssnare som ställde sig frågande till redaktionernas spretiga namnpubliceringsbeslut. Och det var sannerligen inte lätt att hänga med. I fallet med den sk kulturprofilen var det alltså endast *Sveriges Radios Ekot* som namngav hösten 2017. *Dagens Nyheter*, som hade det prisbelönta avslöjandet, namngav inte (men fick viss kritik för att med andra uppgifter indirekt ha pekat ut mannen). *Ekot* fortsatte att namnge fram till rättegången i tingsrätten ett år senare. Där blev det fällande dom, men då anonymiserade *Ekot* plötsligt mannen och pixlade bilderna. Utåt motive-rades detta med att rättegången var ”en ny publicistisk situation”, men i ett internt dokument som vi på *Medierna* tog del av hänvisades till att *Sveriges Radio* nyss fällts i Granskningsnämnden för hanteringen av TV4-programledaren. *SVT* namngav kulturprofilen

våren 2018, när Nobelpriset i litteratur ställdes in, men anonymiserade liksom *Ekot* under rättegången och när domen föll. SVT:s motivering handlade om att det inte längre rådde ett ”oavvisligt allmänintresse”. *Göteborgs-Posten* gjorde tvärtom – anonymiserade hela vägen fram till fällande dom. Då började *GP* att namnge. *Dagens Nyheter* valde samma linje. (Westin, 2018)

Fallet är lika rörigt som intressant. Samma press-etiska regelverk i botten, men fyra tunga redaktioner som hanterade samma fall på vitt skilda sätt. Ett positivt sätt att se på utfallet är att vi har en mångfald av medier och självständiga utgivare som fattar egna beslut utan att snekla på konkurrenten. Ett annat, mer kritiskt, sätt att se på saken är att våra pressetiska principer framstår som svaga och att systemet är godtyckligt när det tillämpas. ”Det finns inget facit”, brukar utgivare ofta säga. Men när traditionella medier vill framhålla sin särställning och seriositet i relation till till exempel sociala medier, nätforum och slask-sajter hänvisas ofta till just det gemensamma press-etiska ramverket. Efter metoo kan man fråga sig hur betryggande en sådan hänvisning egentligen är i allmänhetens ögon.

Att utgivare lyckas förklara och göra sina etiska ställningstaganden begripliga för den breda publiken är naturligtvis viktigt för att bibehålla förtroendet för medier i allmänhet och för det pressetiska systemet i synnerhet. Men frågan är hur väl man lyckades hösten 2017. Vid sidan av de svajiga fram-och-tillbaka-besluten om kulturprofilen minns jag personligen exempelvis när vi på *Medierna* i en intervju resultatlöst om och

om igen frågade *Expressens* dåvarande utgivare Thomas Mattsson om beslutet att, utan några nya presenterade belegg, namnpublicera Fredrik Virtanen: ”Jag skulle aldrig kommentera ett publiceringsunderlag”, var så långt vi kom i intervjun.

I december 2017 lyfte vi den större frågan i *Medierna* – riskerar namnpubliceringsröran att skada förtroendet för pressetiken? Juridikprofessor **Mårten Schultz** sågade de många kolumner där utgivarna försökt begripliggöra sina etiska beslut: ”Dom är ju ofta inte övertygande alls”. Och Schultz framförde en farhåga att utgivare, i en tid då medier redan får mycket kritik, sprider intrycket att man inte är pressetiskt helt rotad. (Kulneff, 2017)

Tio dagar senare formulerade Pressombudsmannen Ola Sigvardsson sin slutsats på *DN Debatt*. ”Den senaste tidens namnpubliceringar framstår i allmänhetens ögon som slumpmässiga, vilket har skadat förtroendet för pressetiken. Mediehusen behöver nu skärpa sin förmåga att förklara sina beslut för läsare, lyssnare och tittare. Och visa att namngivning inte är ett lotteri, utan bygger på genomtänkta resonemang”, löd debattartikelns sammanfattande ingress. (Sigvarsson, 2017)

Lärdomarna

Få utgivare och redaktioner, mig veterligen är *Nyheter24* den enda, har i efterhand sagt sig ångra namngivningsbeslut under metoo och bett de drabbade om ursäkt. Men facit för medierna blev ett tungt fall. Samtliga stora redaktioner har fällts i Gransknings-

nämnden eller av Pressens opinionsnämnd för att ha åsamkat enskilda individer oförsvarlig skada. Ibland för att personens ställning inte motiverade en uthängning, men i flera fall också för att beläggen var för svaga. Metoo ledde kort sagt fram till flera fall av pressetiskt haveri.

En fråga som naturligt infinner sig är varför fler inte såg detta där och då? Varför debatten inte var mer kritisk, mer högljudd? Att metoo var något helt nytt, att journalister sveptes med och blev aktivister är förklaringar som hörts i efterdebatten. Metoo var för många en viktig rörelse, men värdet i att sätta ljus på nedtystade övergrepp, trakasserier och unkna strukturer fick medier att tappa kursen. Men inget är lättare än att vara klok i efterhand. Faktum är att inte ens Allmänhetens pressombudsman i stundens hetta uttalade sig säkert om att det vi bevittnade handlade om rejäla övertramp. ”Det har förekommit vissa publiceringar som kanske varit tveksamma och andra som kanske har haft grund för sig”, var Ola Sigvardssons svar när vi på *Medierna* tidigt i december 2017 frågade hur medierna skött sig. (Kulneff, 2017)

Fällningarna kom senare. I takt med att fallen avgjorts kan man konstatera att medier i vissa fall återgått till anonyma benämningar på personer som namngavs. Tydligast i fallet med TV4-programledaren, eller TV4-profilen som han ibland också kallats. Här kan man diskutera hur rimligt det var att i etikens namn publicera anonymiserade artiklar när frikännandena kom, efter att namn och bild förekommit ihop med anklagelserna under så lång tid. Förtar det inte den upprättelse domsluten annars kunnat medföra?

En personlig reflektion och lärdom är i alla fall hur okomplicerat det kändes att ett år senare, när vi på *Medierna* gjorde ett uppföljande program om metoo, inte längre namnge. Det som hösten 2017 kändes omöjligt att rapportera om utan namnet, gick i själva verket utmärkt att berätta om i anonymiserad form. Jag kan för egen del tycka att det nog till och med blev bättre, rent journalistiskt. Mer fokus på strukturerna, besluten och den stora bilden.

När den här texten skrivs har den framstående publicisten och chefredaktören **Hans Schöier** alldeles nyligen gått ur tiden. I ett minnesord (Axberger m.fl., 2020) som publicerats i flera medier påminns vi om ett klassiskt citat som Schöier myntande utifrån sina erfarenheter av att fatta etiskt avvägda utgivarbeslut. En fråga som följs av en uppmaning: ”Är det sant? Tänk på att du hanterar människor!”

Referenser

- Andén, Axel (2017, 27 november). Därför namnger Ekot kulturprofilen. *Medievärlden*. <https://www.dagensmedia.se/nyheter/medievarldens-arkiv/darfor-namnger-ekot-kulturprofilen/>
- Axberger, Hans-Gunnar, Hirschfeldt, Johan, Hultengård, Per, & Wennberg, Bertil (2020, 24 mars). Till minne: Hans Schöier. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/familj/till-minne-hans-schoier/>
- Cedersjö, Johan (2018, 29 januari). Lasse Kronér om bevakningen under metoo. I *Medierna i P1*. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=6872571>

- Fredrik Virtanen anklagas för sexövergrepp (2017, 25 oktober). *Expressen*. <https://www.expressen.se/nyheter/fredrik-virtanen-anklagas-for-sexovergrepp/>
- Kulneff, Ebba (2017, 4 december). Namnpubliceringsröra i spåren av metoo. I *Medierna i P1*. Sveriges Radio. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=6835147>
- Lundin, Julia (2018, 5 juli). Fredrik Virtanen: ”Det går inte att gå vidare”. *Resumé*. <https://www.resume.se/kommunikation/media/fredrik-virtanen-det-gar-inte-att-ga-vidare/>
- Mellin, Lena (2017, 19 oktober). Lena Mellin svarar på läsarnas frågor om namnpublicering i spåren av MeToo. *Aftonbladet*. <https://www.aftonbladet.se/a/qKp9o>
- Naess, Janne (2019, 8 mars). Martin Timell slår tillbaka mot TV4: Stämmer både tv-huset och vd:n. *Dagens Media*. <https://www.dagensmedia.se/medier/medier/martin-timell-slar-tillbaka-mot-tv4-stammer-bade-tv-huset-och-vd-n/>
- Rosenvinge, Therese (2017, 31 oktober). Expressens namnpublicering och utmanad pressetik efter metoo. I *Medierna i P1*. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=6811001>
- Rosenvinge, Therese (2018, 20 oktober). Ett år efter #metoo. Vad hände inne på de granskade redaktionerna? Vad hände med journalistiken? Vad händer nästa gång det blåser? - *Medierna*. I *Medierna i P1*. Sveriges Radio. <https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1185662?programid=2795>

- Rosenvinge, Therese, & Glans, Nina (2017, 20 oktober). *Så resonerar Medierna om namnpublicering*. Medierna i P1. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=6803262>
- Sigvarsson, Ola (2017, 14 december). "Förtroendet för pressetiken skadat av namnpubliceringar". DN.SE. <https://www.dn.se/debatt/fortroendet-for-press-etiken-skadat-av-namnpubliceringar/>
- Thambert, Fredrik (2017, 2 november). *Här fick svenskarna reda på anklagelserna mot Timell och Virtanen*. <https://www.resume.se/kommunikation/media/har-fick-svenskarna-reda-pa-anklagelserna-mot-timell-och-virtanen/>
- Virtanen, Fredrik (2019). *Utan nåd*. Oslo:Gloria Forlag.
- Westin, Jonna (2018, 8 oktober). Fram och tillbaka, svajigt om namnpublicering av Kulturprofilen. I *Medierna i P1*. Sveriges Radio. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=7061731>

Metoo och hanteringen av mediernas ansvar:

Norge har det verktyg Sverige saknar

Torbjörn von Krogh*

Två länder. Två publiceringar. Två övertramp. Och två olika sätt att diskutera ansvar för att dra lärdomar av vad som hänt.

Inspirationen från #metoo i USA nådde Norge och Sverige i mitten av oktober 2017. Uppdämd ilska över orättvisor och trakasserier fick nytt syre som kanaliserades inom sociala medier och ledde till branschvisa upprop om erfarenheter och övergrepp. Strukturella missförhållanden frilades. Dessa upprop publicerades främst i morgontidningar i båda länderna.

Inspirationen ledde också till medieetiska övertramp med personfokus, många fler i Sverige än i Norge. De mest uppmärksammade felstegen gjordes av kvällstidningar, *Aftonbladet* i Sverige och *Verdens Gang* i Norge.

Detta kapitel studerar *Aftonbladets* skildring av teatermannen **Benny Fredrikssons** ledarstil, publice-

* Torbjörn von Krogh är medieforskare, knuten till DEMICOM vid Mittuniversitetet i Sundsvall. Föreståndare för Institutet för mediestudier 2009–2014. Redaktör för *Mediehistorisk årsbok* 2017–2020.

ringar som fälldes av svenska Pressens Opinionsnämnd, PON, och VG:s beskrivning av politikern **Trond Giskes** korta dans med en ung kvinna som fälldes av norska motsvarigheten Pressens Faglige Utvalg, PFU. Och jämför sedan vilket ansvar som har diskuterats och utkrävts i de båda länderna.

Publiceringarna i korthet

Sverige

Tisdagen 5 december 2017 publicerade *aftonbladet.se* en artikel med rubriken ”Teater-vd:ns hårda ledarstil har skapat tystnadskultur”. På ledarsidan skrev en ledarskribent en kolumn med rubriken ”Teaterchef hotar och sprider rädsla”. Och på kultursidan kommenterade kulturchefen **Åsa Linderborg** under rubriken ”Han har styrt verksamheten med skräck och fruktan”. I papperstidningen dagen efter trycktes i stort sett samma artiklar. Huvudartikeln bar nu rubriken ”Han förgör människor” och kulturkolumnen rubricerades ”Politikerna blundade för Fredrikssons skräckvälde”. På löpsedeln stod ”TEATERCHEF PRESSADE skådespelare TILL ABORT FÖR EN ROLL. Anställda målar upp ett skräckvälde av vd:n för kulturhuset. ’Alla är rädda för honom’”. Några uppföljande artiklar hann publiceras innan Benny Fredriksson aviserade sin avgång som vd för Kulturhuset Stadsteatern torsdagen 7 december.

Tre och en halv månad senare tog Benny Fredriksson sitt liv. Hans änka **Anne Sofie von Otter** meddelade att Benny Fredriksson blivit djupt deprimerad till följd av anklagelserna mot honom. Familjen anmälde *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter*, som återgivit *Afton-*

bladets uppgifter i en artikel, till Allmänhetens Pressombudsman, PO. Efter skriftväxlingar mellan familjen och *Aftonbladet* via PO föreslog PO i december att tidningen skulle klandras av PON. Den 11 mars 2019 behandlade Pressens Opinionsnämnd, PON, familjens anmälan och klandrade *Aftonbladet* för att ha grovt brutit mot god publicistisk sed. *Dagens Nyheter* klandrades inte.

Lena Mellin, som var tillförordnad ansvarig utgivare när artiklarna om Benny Fredriksson publicerades, arbetar kvar på *Aftonbladet* som ställföreträdande ansvarig utgivare. Även reportern arbetar kvar. Åsa Linderborg är senior reporter efter att ha slutat som kulturchef. **Lena K Samuelsson** är vd och utgivare efter **Sofia Olsson Olsén** som slutat. Som ny publisher har hon medgivit brister i rapporteringen om Benny Fredriksson och infört nya arbetsrutiner, men inte skingrat kvarstående oklarheter kring artiklarna. *Aftonbladet* har avpublicerat artiklarna från nätet under våren 2020 på begäran av familjen. Dessförinnan var de försedda med upplysningar om fällningen i PON.

Norge

Den 21 februari 2019 på kvällen publicerade VG på nätet en text med rubriken ”Tillitsvalgt sendte ny bekymringsmelding om Trond Giske”. I den meddelades att politikern Trond Giske, tidigare vice ordförande i Arbeiderpartiet, hade varit föremål för en så kallad bekymringsmelding till Arbeiderpartiets ledning. Denna anmälan gällde eventuella sexuella tra-

kasserier i samband med en dans en natt på Bar Vulkan i Oslo. Dansen var förevidgad på ett sex sekunder långt videoklipp som spreds i sociala medier. Sprängkraften i nyheten låg i att Trond Giske lämnat sin höga ställning inom Arbeiderpartiet till följd av flera anmälningar mot honom inom partiet metoohösten 2017. VG följde upp med en intervju med den unga kvinnan som enligt VG avbröt dansen för ”att det blev lite mycket”.

Kvinnan protesterade i andra medier mot VG:s beskrivning och anmälde så småningom tidningen till Pressens Faglige Utvalg, PFU, för att ha försökt pressa henne till uttalanden hon inte stod för. VG offentliggjorde en detaljerad intern utredning av vad som hänt och erkände att tidningen inte följt de pressetiska reglerna. Reportern avstängdes från arbete under sex månader med lön. PFU fällde så småningom tidningen på fem paragrafer i Norges pressetiska riktlinjer, *Vær Varsom-plakaten*.

VG bad om ursäkt och betalade ett skadestånd till kvinnan. Ansvarige redaktören **Gard Steiro** arbetar kvar som publisher. Reportern har slutat på tidningen. Artikelns ligger kvar på nätet men är korrigerad, försedd med ursäkt, kommentarer från VG och besked om PFU:s klander. Trond Giske anmälde inte VG:s artikel till PFU, men applåderade att Sofie gjorde det och därmed bekräftade den kritik han själv framfört mot VG. Efter utslaget i PFU har VG och *Aftenposten* i efterhand korrigerat vardera tre artiklar om Trond Giske och TV2 tio artiklar (Silvola, 2019).

Kaos på Aftonbladet, hösten 2017

Situationen på *Aftonbladet* blev ansträngd, mycket ansträngd, under metoo-hösten 2017. Gamla anklagelser mot profilerade medarbetare fick nytt liv på nätet och publicerades med namns nämnande i *Expressen*. Åsa Linderborg anklagade *Expressen* för att inta ”ledarpositionen i skampålejournalistiken” efter uthängningen av **Fredrik Virtanen** (Linderborg, 2017). Några kvinnliga medarbetare, däribland Åsa Linderborg, fick i uppdrag att sammanställa en ny version av *Dokumentet* från 1978, där kvinnor skildrat den tidens spritkultur och tafsande män på *Aftonbladet*. Men när *Dokumentet 2.0* var insamlat och klart förbjöds dess publicering av Sofia Olsson Olsén, som året innan efterträtt **Jan Helin** som publisher.

En kvinnlig sportjournalist talade ut i *Resumé* om mobbning på *Aftonbladet*. **Fredrik Virtanen** sparkades från ledarsidan och **Staffan Heimersson** från tidningen efter att ha jämfört metoo-kampanjen med Stalins utrensningar. *Aftonbladet*kolumnisten **Jan Guillou** rasade mot Sofia Olsson Olsén i sin spalt och *Dagens Nyheter* publicerade upprörda anonyma röster inifrån *Aftonbladets* redaktion.

Söndagen 3 december publicerade *Expressen* en lång så kallad kärleksförklaring till *Aftonbladet* där chefredaktören **Thomas Mattsson** namngav ytterligare en kolumnist på tidningen och spekulerade om tänkbara efterträdare till Sofia Olsson Olsén som publisher. Åsa Linderborg förmedlade i en kolumn dagen därpå sitt intryck att texten randats ”under ett barhäng med grabbarna” och motiverades av en ”hämnings-

lös aggressivitet i jakt på marknadsandelar”. Måndag eftermiddag den 4 december fick redaktionen veta att Sofia Olsson Olsén sjukskrivit sig till följd av en akut stressreaktion. Den 5 december övergick Lena Mellin från att vara ställföreträdande till tillförordnad ansvarig utgivare. Åsa Linderborg beskrev situationen i *Medierna* 9 december som att uppleva ”en tågkrasch i realtid”.

Aftonbladet kom på efterkälken i tabloidernas löpsedelsjakt under metoo (se **Therese Rosenvinges** kapitel). Detta hade professionella och marknads-mässiga konsekvenser, men även ideologiska. Kritik framfördes inifrån delar av metoo-kampanjen om att pressen var en bromskloss i utvecklingen och opinions-trycket från de sociala medierna var hårt.

Sådan var situationen när de anonyma berättelserna om Benny Fredrikssons påstådda ledarstil samlades in och efter en vecka publicerades. Åsa Linderborg hade kontaktats av personer med anknytning till Stads-teatern i Stockholm som styrkta av metoo anonymt ville få ut hård kritik av Benny Fredrikssons ledarskap (Linderborg, 25 mars 2018). Hon talade med några av dem och lämnade måndagen 27 november berättelserna vidare till tidningens nyhetsredaktion, projektet var för stort för kulturredaktionen ansåg hon.

Måndagen 4 december, på kvällen samma dag som Sofia Olsson Olsén sjukskrev sig, mejlades en rad frågor till Benny Fredriksson. Dagen därpå, dagen när Lena Mellin blev tillförordnad utgivare, publicerade tidningen på nätet ett större antal anonyma berättelser, på något sätt knutna till ett metoo-inspirerat upp-rop mot Benny Fredriksson. En person framträdde

med namn, **Simon Flinkas**, presenterad som tidigare vd-sekreterare. Reportern skrev inledningsvis att tidningen ”tagit del av närmare 40 berättelser om Benny Fredrikssons ledarstil, från tidigare och nuvarande personal” och att ”alla vittnar om en utbredd tystnadskultur”. Ingressen fortsatte: ”Personalen liknar honom vid en oberäknelig diktator som pressat fram en abort, sextrakasserat personal och upprepade gånger låtit manliga skådespelare begå övergrepp utan åtgärd.” Den nuvarande vd-sekreterare intervjuades inte, inte heller fackklubbens ordförande eller andra personer med insyn verksamheten. Benny Fredriksson fann de anonyma anklagelserna omöjliga att besvara på kort tid och hänvisade till Kulturhuset Stadsteaterns ägarbolag.

Artikeln citerades i andra medier som också publicerade fler kritiska röster om Benny Fredriksson och situationen på Stadsteatern. En utredning tillsattes av ägaren, Stockholms stad. Motbilder av Benny Fredriksson gavs på Facebook av anställda på Stadsteatern och i *Studio Ett* i P1 6 december fick Åsa Linderborg mothugg av dramatikern och regissören **Margareta Garpe** som inte tyckte att bilden av Benny Fredriksson stämde och undrade hur man försvarar sig mot anonyma anklagelser.

Radioprogrammet *Medierna* i P1 hade denna vecka sitt fokus på *Expressens* så kallade kärleksförklaring samt effekterna av Sofia Olsson Olséns sjukskrivning och granskade inte artiklarna om Benny Fredriksson. Kritiska inlägg om metoo-journalistiken publicerades efter några veckor, bland annat av Publicistklubbens ordförande **Anna Hedenmo** som i *Expressen* 15 januari

lyfte fram att en ”rädsla att granska ’det goda’” hade satt kriterier om sant och relevant ur spel, ”kvinnors ut-sagor blev till självklara sanningar”.

Självrannsakan på Aftonbladet, våren 2018

Beskedet att Benny Fredriksson tagit sitt liv 17 mars 2018 skapade sorg och förstämning i kulturlivet och i medierna. Sorgebudet kom från Sydney i Australien dit Benny Fredriksson hade rest med sin maka Anne Sofie von Otter på hennes turné för att komma bort från Sverige. Medievinden fick en ny riktning. ”Teater-sverige sörjer Benny Fredriksson” var rubriken över ett uppslag i DN. Röster som inte kom fram i december fick nu stort utrymme.

I *Aftonbladet* skrev både Åsa Linderborg, 18 mars, och nya publishern Lena K Samuelsson, 20 mars, att nu var en tid för självrannsakan. Kunde *Aftonbladet* ha gjort något annorlunda i sin publicering? Båda svarade nej, båda också med undantag för löp-sedeln som ”borde formulerats på ett annat sätt” (Åsa Linderborg), ”vi borde formulerat annorlunda” (Lena K Samuelsson). Lena K Samuelsson efterlyste en debatt inom mediebranschen om när en granskning blir ett drev och om trycket från sociala medier. Hon försvarade *Aftonbladets* artiklar med ord som ”en omfattande granskning”, ”gedigen och genomarbetad” samt ”väl underbyggd och noggrant genomförd”.

Åsa Linderborg skrev ytterligare en text en vecka senare, 25 mars. Den var mer personlig och berörde det faktum att hon själv i sin kolumn den 5 december 2017 ändrat reporterns beskrivning att Benny Fredriksson

”pressade” fram en abort till att han ”tvingade” fram en abort. Åsa Linderborg berättade nu att hon länge plågats av denna hårdragning och en månad tidigare skrivit en självkritisk essä på temat till en norsk metoo-antologi:

Hur till och med jag, som allt sedan Metoo bröt ut har försökt diskutera hur ”revolutionen” undergräver rättssäkerheten, pressetikern och i någon mening även feminismen, tappade huvudet enligt den medielogik som då rådde. Att jag blev min egen empiri.

Uttrycket om den egna empirin togs upp i *Medierna* 24 mars där *Uppdrag Granskning*s Nils Hanson kritiserade att *Aftonbladet* inte granskat och belagt varje enskild berättelse om Benny Fredriksson före publicering och efterlyste en debatt om detta. Formuleringen om empirin upprepades även i de långa intervjuer som Åsa Linderborg ställde upp i under veckorna som följde, nättidskriften *Kvartals* fredagsintervju med Jörgen Huitfeldt 30 mars och *Söndagsintervjun* i P1 med Martin Wicklin 8 april. Lyssnaren fick uppleva uttryck för hennes sorg och smärta, men hur själva självprövningen genomförts i det norska kapitlet framgick inte. Däremot framgick att berättelsen om aborten nu knappast borde ha ingått i materialet, den som hade satts på löpsedeln tre och en halv månad tidigare.

I slutet av juni 2018 meddelade Pressens Opinionsnämnd att man beslutat klandra bland andra *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen* och *Svenska Dagbladet* för publiceringar om tre journalister/mediekändisar i samband med metoo, bland dem Fredrik

Virtanen. Fällningarna gällde inte *att* tidningarna hade skrivit om sexualbrott och sexuella trakasserier utan om *hur* de hade gjort det, nämligen framfört allvarliga anklagelser med svaga belägg. *Expressens* och *SvD:s* chefredaktörer anmälde avvikande uppfattningar men accepterade fällningarna som en del av självsaneringen. Någon genomgripande debatt uppstod inte.

När detta skrivs våren 2020 har 38 PO-anmälningar med anknytning till metoo behandlats av PON. Av dem har 24 fällts och 14 friats.

1 januari 2020 utvidgades den frivilliga pressetiska självregleringen i Sverige till att gälla även etermedier och benämningarna PO och PON ändrades till Allmänhetens Medieombudsman, MO, och Mediernas Etiknämnd, ME. Huvudmannen för systemet, som tidigare hette Pressens Samarbetsnämnd heter numera Medieetikens Förvaltningsorgan, Mefo. (Se vidare Göran Svenssons kapitel.)

Norge hösten/vintern 2107–2018

Tillbaka till hösten 2017, nu i Norge. Här publicerades liksom i Sverige åtskilliga branschupprop, med morgontidningen *Aftenposten* i täten. Det förekom publiceringar som gällde kollegor i konkurrerande medier men namngivningen var betydligt mer återhållsam än i Sverige. Enligt norska medieforskare ”var luften tjock av rädsla för en skampåle-mentalitet¹” där norska journalister betraktade ”sina svenska kollegors bevakning av #metoo med skräck och tog starkt av-

¹ Gapestokk-mentalitet på norska.

stånd från hur namngivna kulturpersoner hängdes ut och dömdes på förhand i offentligheten” (Sletteland & Skare Orgeret, 2020, s. 10). **Elin Floberghagen**, med en central position inom det norska medieetiska systemet, uppmanade till varsamhet med anonyma källor och varnade för ”svenske tilstander” med medier som skampåle (Fredø, 2017).

Den 13 december gick metoo-bevakningen in i en ny fas när *Dagens Næringsliv* publicerade uppgifter om att flera kvinnor lämnat in anmälningar till AP-ledningen om sexuella trakasserier gällande Arbeiderpartiets vice ordförande Trond Giske (Skare Orgeret, 2019). Uppmärksamheten ledde till att fler medier försökte identifiera anmälare och vad de larmat om. Samtidigt ökade pressen mot Trond Giske, som sjukskrev sig och sedan lämnade sina uppdrag i partiledningen i januari 2018.

Visselblåsare larmade även om politiker från andra partier. Några redaktioner ute i landet anmälades till klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Tre metoo-publiceringar har klandrats för att inte ha fört fram den utpekades synpunkter. Trond Giske gjorde aldrig någon anmälan till PFU men hans hustru publicerade senare en redigerad dagbok om medietrycket mot familjen (Njie, 2019).

Vid en paneldebatt 31 januari 2018 mellan Arbeiderpartiets ledare **Jonas Gahr Støre** och redaktörer från stora Oslo-redaktioner klagade Støre över den enorma samlade mängden av inslag som kan bli helt övermäktig för en utsatt person. Det finns förstås ingen ”överredaktör” för hela pressen men finns det något sätt att minska mängden, kanske bara skriva fyra i stället för

tio artiklar per dag? Redaktören från *Dagens Näringsliv* hänvisade i debatten till Tønne-rapporten från 2003 och dess konkreta lärdomar. Tidningen hade till exempel inte vinjetterat artiklarna med Giskes namn, i stället användes ”Krisen i Arbeiderpartiet” för att inte öka personfokuseringen. Fotografer låg inte i buskarna utanför hemmet för att ta bilder. Redaktionen publicerade inga artiklar när man inte hade något som förde saken vidare. Tidningen försökte alltså låta bli att sänka tröskeln för nyhetsvärderingen bara ”för att hålla grytan kokande”. Referenser till Tønne är återkommande i resonemangen på redaktionerna om metoo och Giske (Sletteland & Skare Orgeret, 2020). (Tønne-rapporten behandlas mera utförligt längre fram i detta kapitel.)

Tønne-rapporten beställdes av Norsk Presseforbund, NP, som är huvudman för klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Presseforbundet har en helt annan ställning i Norge än vad den svenska motsvarigheten Mediernas Förvaltningsorgan (tidigare Pressens samarbetsnämnd) har. Medan det svenska organet/nämnden i det närmaste är osynligt – till förmån för PO – och till exempel saknar egen hemsida på nätet så har NP en formidabel närvaro i det norska medielandskapet. I styrelsen sitter ledarna för de elva medieorganisationer som utgör Medienorge: medieföretagen, redaktörerna²,

² Norska redaktörer har en egen förening för att värna den redaktionella integriteten gentemot ägarna, man har inte samma juridiska system som i Sverige med ensamansvar för utgivaren. Både reporter och redaktör kan dömas för förtal på redaktionell plats, vilket också spiller över i medie-etiken med en större betoning på personligt ansvar för den enskilde medarbetaren än i Sverige.

journalisterna, public service, TV2, fackpressen, lokala medier, Nent Group med flera.

Norsk Presseforbund har ett kansli på fem personer som förbereder ärendena i PFU och ger förslag till beslut (ungefär som Medicombudsmannen gör i Sverige men utan MO:s ställning i offentligheten). Synlig är däremot NP:s generalsekreterare som leder kansliets arbete och som har initiativrätt att väcka egna ärenden i PFU. Dessutom sänds PFU:s överläggningar för det mesta inför en webbkamera och kan följas av vem som helst.

I Sverige hanterar MO/ME publiceringar som har kränkt enskilda personer och prövar om publiceringarna varit försvarliga. Sedan 1 januari prövas även ärenden från radio- och tv-företag. Ärenden som gäller yrkesetik/arbetsmetoder och textreklam hanteras inte av MO/ME i Sverige. I Norge prövar PFU i stort sett allt som kan prövas: publiceringar, arbetsmetoder och textreklam.

Man har ett mer detaljerat regelverk än i Sverige och en databas där alla beslut är sökbara utifrån var och en av de drygt 40 paragraferna. Två jurister vid en privat advokatfirma har sammanställt 274 sidor med kommentarer till dessa paragrafer (Helle & Strømme, 2016). Jurister är inte, som i Sverige, välkomna som ordföranden för klagonämnden. Norrmännen fruktar att det skulle kunna leda till en jurifiering av verksamheten och värnar en situationsstyrd bedömning av ärendena. Även i Sverige är det omständigheterna i det enskilda fallet som gäller, här skedde en markering mot rättslig praxisbildning när publicister ersatte jurister som PO för snart 30 år sedan (von Krogh, 2019).

Aftonbladet PO-anmäls och försvarar sig, 2018

Benny Fredrikssons familj anmälde i mitten av maj 2018 *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* till PO. DN ifrågasatte de efterlevandes rätt att få sin anmälan prövad, en anmälan borde istället ha gjorts av Benny Fredriksson medan han var i livet, och dessutom gjordes anmälan efter den stipulerade tremånadersperiodens utgång. PO hade dock möjlighet att bortse från tremånadersgränsen om det finns särskilda skäl och utnyttjade denna möjlighet. *Aftonbladet* ifrågasatte inte familjens rätt att anmäla.

Under perioden juni – september pågick en skriftväxling mellan anmälarnas ombud advokaterna **Hanna Larsson** och **Sture Larsson** och *Aftonbladets* ställföreträdande utgivare Lena Mellin via PO:s kansli. Anmälarna framförde kritik som *Aftonbladet* bemötte, kommenterade eller lämnade obesvarad. Anmälarna kommenterade tidningens svar som sedan i sin tur besvarades av *Aftonbladet*. Den 13 december 2018 var PO **Ola Sigvardssons** förslag till beslut klart och sändes till Pressens Opinionsnämnd för avgörande. Rekommendationen löd:

Genom allvarliga anklagelser med otydliga belägg och svepande nedsättande beskrivningar har *Aftonbladet* tillfogat Benny Fredriksson en oförsvarlig publicitetsskada.
(...)

För detta bör *Aftonbladet* klandras.

Parterna fick i vanlig ordning tillfälle att kommentera PO:s förslag till beslut till PON. *Aftonbladet* utnyttjade möjligheten med en skrivelse daterad 11 januari 2019. Opinionsnämndens beslut kom två månader senare, 11 mars. Slutklämman löd:

Pressens Opinionsnämnd delar således PO:s bedömning att *Aftonbladet* har tillfogat Benny Fredriksson en oförsvarlig publicitetsskada. Det är fråga om ett allvarligt pressetiskt övertramp som dessutom förstärks av att publiceringen har skett på bred front och omfattar inte bara nyhetsdelen utan även ledar- och kultursidorna.

Sammanfattningsvis innebär detta att *Aftonbladet* har grovt brutit mot god publicistisk sed.

Skriftväxlingen³ ger en möjlighet att studera *Aftonbladets* inställning till kritiken mot rapporteringen generellt och i dess enskildheter, men det bör påpekas att inlagorna är försvarsskrifter som troligen inte stimulerar en öppen och prövande hållning från tidningens sida.

Anmälarna återgav inledningsvis ett antal negativa uppgifter i *Aftonbladet* om Benny Fredriksson – om handlingar han skulle ha utfört och om egenskaper han påståtts besitta. Anklagelser som enligt anmälarna inte hade kontrollerats av tidningen före publicering och inte heller hade kommenterats av andra personer med god

³ Jag vände mig i slutet av 2019 till PO och bad att få ta del av hela skriftväxlingen mellan parterna (en fyllig sammanfattning av argumenten ingår alltid i PO:s rekommendation till PON). PO svarade att det är anmälaren som kan ge en sådan åtkomst, inte PO. Jag kontaktade då anmälarens ombud som så småningom förmedlade ett tillstånd.

insyn i Stadsteaterns verksamhet. Som stöd för kritiken anfördes bland annat att anmälarnas ombud hade kontaktat 13 skådespelare och annan personal på Stads-teatern. Enbart en av dessa, skådespelaren **Leif André**, hade blivit kontaktad av *Aftonbladet* med frågor om Benny Fredriksson före publicering. Leif André hade svarat att han gärna berättade positiva saker om teatern och Benny Fredriksson, varpå han sedan inte blivit kontaktad av tidningen för intervju. En person, som varit teatersekreterare under 1,5 år tretton år tidigare, gav en starkt negativ bild av teaterchefen i *Aftonbladet*, men de som innehaft tjänsten därefter hade inte kontaktats av tidningen inför publiceringen enligt ombudets undersökning.

Anklagelser, som samlats in i form av ett upp-rop med syfte att få bort Benny Fredriksson från sin tjänst, föreföll ha accepterats rakt av i stället för att kontrolleras extra noga hävdade anmälarna. Tvärtom hade redaktionen själv förstärkt en påstådd händelse genom att välja hårdare ord än ursprunget; att *ge råd* om en abort (ett påstått råd som bestreds av anmälarna med stöd av en namngiven produktionsledare) förvandlades till att *tvinga* en skådespelare till abort.

Aftonbladet hade dessutom enligt anmälarna inte gett Benny Fredriksson någon reell möjlighet att sätta sig in i och bemöta påståendena. Ett mejl med de anklagelser som kom att publiceras skickades från *Aftonbladet* till Stadsteaterns presstjänst kl 20:42 måndagen 4 december. Benny Fredriksson ombads att svara senast kl 14 nästa dag eftersom texten skulle publiceras denna dag, tisdagen 5 december. Ytterligare frågor från *Aftonbladet* skickades tisdag morgon, kl

6:45. Den korta svarstiden gjorde att Benny Fredriksson i stället hänvisade till Stockholms Stadshus AB.

Aftonbladet bekräftade i sitt svar till PO att Benny Fredriksson fått specifika frågor på kvällen 4 december med begäran om svar kl 14 dagen därpå. Men tillade att om Benny Fredriksson bara frågat så hade han fått mer tid på sig:

Att sätta upp en deadline för svar är en journalistisk arbetsmetod för att snabba på svaret. Hade Fredriksson eller hans pressansvariga sagt att de inte hade tid att gå igenom frågorna just då, och bett om förlängd svarstid så hade önskemålet självfallet respekterats. Mer bråttom än så var det inte. Men någon sådan begäran framfördes inte. (*Aftonbladets* inläga till PO, 28 juni 2018)

Aftonbladet avvisade anmälarnas kritik om att man enbart publicerat negativa uppfattningar om Benny Fredriksson. Som belägg anfördes att man speglat en ”tveeggad bild” av honom, en ”dubbelnatur” som även kunde berömma medarbetare och skapa en succéteater. Vidare hade ingen av de ”inblandade skribenterna” ringt Leif Andrée, det kunde ha varit någon utanför redaktionen som felaktigt uppgett att de representerade *Aftonbladet*. Beträffande produktionsledarens uppgifter om att Benny Fredriksson varken rätt, pressat eller tvingat en skådespelerska till abort svarade *Aftonbladet* att tidningen inte intervjuat honom. Och angående kritiken mot att publicera anklagelser ur ett uttalande mot Benny Fredriksson utan att iaktta särskild försiktighet och ingående kontroll av sanningshalten svarade *Aftonbladet* att man inte

gjort någon hemlighet av uppropet i artikeln samt att ”alla publiceringar kräver särskild omsorg”.

En central kritik från anmälarna är att *Aftonbladet* publicerat anklagelser mot Benny Fredriksson utan att kontrollera deras sanningshalt. Ett konkret exempel på bristfällig kontroll från *Aftonbladets* sida gällde en skådespelerska som av Benny Fredriksson skulle fått höra att ”på den här teatern skvallrar vi inte” när en manlig skådespelare tagit stryptag på henne. Hon hade aldrig talat med någon på *Aftonbladet* om detta, däremot med *Svenska Dagbladet* i samband med ett annat upprop, #tystnadtagning. Benny Fredriksson hade varit stödjande, inte hotande, och alls inte sagt åt henne att hålla tyst. Någon annan hade alltså relaterat händelsen för *Aftonbladet* och gjort om den så att Benny Fredriksson fick skurkrollen. Uppgiften publicerades också med Benny Fredriksson som skurk i en kolumn på *Aftonbladets* ledarsida, men togs bort före publicering från *Aftonbladets* huvudartikel efter att skådespelerskan via ombud hade kontaktat tidningen.

Aftonbladet bekräftade att ”en uppgift som reportern tagit del av aldrig publicerades eftersom han fick veta att den var felaktig”. Kolumnen på ledarsidan byggde på en ofärdig version av huvudartikeln och på grund av bristfällig intern kommunikation låg det felaktiga påståendet kvar i ett halvår tills kolumnen PO-anmälades.

Aftonbladet hävdade att man haft ”ett gediget underlag” för artiklarna. Man hade nämligen ”talat med ett 40-tal personer i en gedigen research”. Men det framgår varken av artiklarna eller av inlagorna till PO på vilket sätt man skulle ha kontrollerat riktig-

heten i de närmare 40 berättelser som man tagit del av. I huvudartikeln på nätet användes verbet ”säger” fem gånger (förutom för den namngivne person som var teatersekreterare på Stadsteatern för tretton år sedan) och verbet ”skriver” åtta gånger, vilket tyder på åtskilliga skriftliga och inte muntliga källor. Dock används samma markör – ett talstreck/pratminus – för alla utsagor, även de skriftliga.

I stället för att belägga att en journalistisk prövning av sanningshalten har utförts av redaktionen underströk tidningen betydelsen av källornas upplevelser. ”Det Aftonbladet tagit del av är de enskilda sagespersonernas upplevelser. Andra kan ha andra uppfattningar om allvaret i situationen”. Eftersom Benny Fredriksson ”... inte ville bli intervjuad alls har vi alltså inte hans version av vad som inträffat” skrev tidningen.

I anmälarnas sista inlägga till PO (innan PO formulerade sitt beslut) hänvisade man bland annat till ett inlägg av **Göran Rosenberg** i P1 (*God morgon, världen*, 25 mars 2018) där han kritiserade den ensidiga beskrivningen av Benny Fredriksson. Han befarade att metoo-journalistiken, under påverkan från kampanjer i sociala medier, kastat en av journalistikens viktigaste principer överbord – källkritiken. I stället äger var och en sin berättelse, utan krav på granskning. Anmälarna menade att ärendet således inte bara handlade om ”Benny Fredrikssons utan även journalistikens anseende”.

Aftonbladet gick inte in på kritiken mot metoo-journalistiken i sitt svar utan skrev kortfattat att

Göran Rosenbergs artiklar publicerats efter Benny Fredrikssons bortgång. ”Inte i samband med publiceringen [december 2017] då han uppenbarligen inte hade några synpunkter.”

PO Ola Sigvardsson fann i sin genomgång av artiklarna att beläggen för de mycket allvarliga anklagelserna var svaga. Det var omöjligt för en läsare att bedöma trovärdigheten i anonyma vittnesmål utan tidsangivelser, som publicerats ihop med ett målinriktat upprop och utan att någon källkontroll redovisats. Det var till och med svårt att veta om tidningen talat med källorna och kände till deras identiteter. Dessutom tillkom bruket av svepande negativa karaktärsomdömen som är svåra att bemöta och en i realiteten väldigt snäv tidsfrist för att bemöta anklagelserna.

Varför hördes inte fackklubbens ordförande på Stadsteatern?

Åsa Linderborg har betonat (Linderborg, 25 mars 2018) att hon och andra försökt få personer som man visste hade en mer positiv bild av Benny Fredriksson att uttala sig, anonymt om så önskades, men förgäves. En självklar person att intervjua i ett arbetsmiljöärende är normalt den lokala fackklubbens ordförande, särskilt när ämnet är chefens behandling av personalen. Klubbordförande på Stadsteatern den 5 december 2017 var skådespelaren **Gerhard Hoberstorfer** – som dock inte blev kontaktad av *Aftonbladet* före publicering.

Hade tidningen gjort det hade den förmodligen fått en nyanserad beskrivning av fackets förhållande till

teaterchefen/vd:n över tid. Det fick jag före jul förra året när jag ställde frågor om hur samarbetsklimatet varit till Hoberstorfer. Jag fick först svar direkt i telefonen:

– Benny Fredriksson var tidigare svår att samarbeta med, hela fackstyrelsen avgick 2010 i protest mot toppstyrningen. Men detta förändrades och sedan några år var han konstruktivt inriktad på decentralisering och demokratisering. Och någon sextrakasserare var han absolut inte.

Kort tid efter min fråga fick jag även ta del av ett fjortonsidigt PM som Gerhard Hoberstorfer skrivit om tre olika faser i Benny Fredrikssons ledarskap utifrån skiftande ekonomiska direktiv från ägarna; expansion, förvaltning och omstrukturering. Dessa perspektiv hade alltså *Aftonbladet* kunnat ta del av och breddat sin framställning med – om man velat göra en allsidig granskning.

Gerhard Hoberstorfer avgick som klubbordförande i december 2017 efter att han på Facebook karakteriserat *Aftonbladets* artiklar om Benny Fredriksson som karaktärsmord, vilket i sin tur hade upprört medlemmar i inom Teaterförbundet.

Orsaken till att en redaktion underlåter att höra fackets erfarenheter är en konkret omständighet som borde vara möjlig att värdera, särskilt om publiceringen påstås utgöra en gedigen granskning. Facket ska ju vara medlemmarnas företrädare och ledningens motpart. Jag har ställt frågor om detta till den aktuella reportern, reporterns arbetsledare, initiativtagaren Åsa Linderborg, Lena Mellin som var ansvarig utgivare vid publiceringen och Lena K Samuelsson som är utgivare i dag. Ingen har svarat på frågan. Bristen i

artikeln och bristen på öppenhet kring denna brist förstärker PO/PON:s kritik av publiceringen.

PON fäller och Aftonbladet svarar, 2019

11 mars 2019 fällde Pressens Opinionsnämnd *Aftonbladets* publiceringar om Benny Fredriksson. Enligt nämnden var det legitimt att granska chefen för en stor kulturinstitution men publiceringen av svepande och kränkande beskrivningar brast i flera avseenden. *Aftonbladet* hade inte "gjort tillräckligt för att undersöka uppgifterna och tidningen har därmed inte haft grund för att publicera så allvarliga anklagelser". Publicitetsskadan hade förstärkts av att publiceringen skett "på bred front och omfattat inte bara nyhetsdelen utan även ledar- och kultursidorna" slog PON fast.

Lena K Samuelsson kommenterade fällningen samma dag i en kolumn med rubriken "Aftonbladet har gjort fel". Kolumnen trycktes dagen därpå i papperstidningen med rubriken "Kunde och borde gjort annorlunda". Lena K Samuelsson fann nu flera saker som var bristfälliga jämfört med kolumnen efter Benny Fredrikssons död ett år tidigare när hon efterlyste självvrannsakan i branschen och på *Aftonbladet*. Då var det enbart en löpsedel som kunde gjorts annorlunda, den nämns inte längre utan nu gällde det en felaktig berättelse i ledartexten, formuleringen "tvingat" fram en abort i en kulturartikel, bristande rutiner på redaktionen samt avsaknad av mycket starka belägg för en "stark formulering".

Lena K Samuelssons omprövning av publiceringarna gick dock längre än till de nämnda enskildheterna:

PON nämner också negativa påståenden om Benny Fredrikssons karaktär samt avsaknad av rimlig möjlighet till samtidigt bemötande som grund för sitt klander. Jag och vi är ödmjuka inför den kritiken. Vi skulle haft bättre rutiner, så att felaktiga uppgifter inte spreds. Vi borde varit varsammare med språk och ordval. Fler kunde fått komma till tals. Låt oss bara konstatera det.

Därefter berättade Lena K Samuelsson att hon vidtagit åtgärder för att förbättra tidningens organisation. Bland annat hade nya befattningar för kvalitet och publicistiska frågor införts samt ”beslutsgångar kring utgivarfrågor och etik” förtydligats. Slutklämman i kolumnen bestod av tre korta meningar: ”Nu har PON sagt sitt. Aftonbladet har gjort fel. Vi slutar där.”

Hon intervjuades om fällningen på Publicistklubben samma kväll och sade bland annat att hon hade fortsatt förtroende för Lena Mellin. Lena K Samuelsson fick kritik för att inte ställa upp på fler intervjuer men intervjuades av **Malin Ekman** i *Svenska Dagbladet* några dagar senare. Malin Ekman frågade om man kan kalla *Aftonbladets* artiklar en granskning efter PO/PON:s påpekanden om sambandet med ett upprop och att man inte lyssnat på avvikande röster. Lena K Samuelsson svarade att hon inte ville diskutera PON:s uttalande med risk att låta ifrågasättande. ”Jag tycker det är rättmätig kritik mot oss” (Ekman, 2019). På frågan om hon hade förtroende för Åsa Linderborg svarade hon att Åsa Linderborg varit öppen och självkritisk och att en diskussion pågick.

Förläggaren **Svante Weyler** riktade i ett inlägg 4 april på *Aftonbladets* kultursida två frågor till Åsa Linder-

borg: ”Vad spelar fällningen i Pressens opinionsnämnd för roll för dig? Hur fel får en kulturchef ha utan att det kostar något?” Åsa Linderborg svarade i direkt anslutning till inlägget att hon brottats med det som hänt och med sina egna formuleringar både före men framför allt efter Benny Fredrikssons bortgång.

Så ja, fällningen i Pressens opinionsnämnd spelar stor roll för mig. Aftonbladet gjorde fel, jag gjorde fel. Den som tror att det som hänt inte kostat mig något känner både mig och mitt skrivande mycket dåligt.

Sommaren 2019 meddelade *Aftonbladet* att Åsa Linderborg skulle lämna posten som kulturchef vid årsskiftet 2019/2020 för att i stället fortsätta som senior reporter på tidningen. I en intervju i *Aftonbladet* 11 juli sade hon att velat sluta under flera år men övertalats att fortsätta. Hon har varit tjänstledig sedan våren för att skriva en ny bok som ska komma 2020. Publiceringarna om Benny Fredriksson låg inte bakom beslutet, men upptog dagligen hennes tankar.

En dans på Bar Vulkan, Norge våren 2019

Den före toppolitikern Trond Giske hade under det gångna året arbetat för att göra politisk comeback, första etappmålet var ett partidistrikt på norska västkusten. I februari 2019 var han nominerad till en plats i distriktsstyrelsens arbetsutskott. Då utspelades det som senare kallas ”dansevideon” eller Bar Vulkan-saken. På lördagskvällen den 16 februari firade en ung kvinna, **Sofie**, att hon fyllde 27 år. Hon arbetade som

sekreterare på Oslo Universitetssjukhus och festade med sina väninnor på Bar Vulkan. Sofie får syn på en känd politiker, Trond Giske, i baren och drar med honom ut på dansgolvet i en snabb svängom innan hon går tillbaka till sitt bord. En väninna filmade dansen med mobilen och skickade senare en sex sekunder lång dansvideo till Sofie. Sofie sände videosnutten vidare till några vänner men ville inte sprida den allmänt. En av väninnorna var fackligt aktiv och visade videon för en person i ledningen för facket på sjukhuset. Denne var kritisk till Giske och tyckte sig se en upprepning av tidigare förseelser; en berusad politiker som försöker tränga sig på en ung kvinna. Han skickade därför en så kallad bekymringsmedling till ledningen för Arbeiderpartiet.

VG fick tips om anmälan och vädrade en nyhet. En reporter lokaliserade Sofie och träffade henne för att själv få titta på videon. Enligt en senare utredning ska reportern ha sagt till Sofie att han tyckte dansen såg obehaglig ut och ville ha en kommentar av henne. Hon svarade att det inte alls varit obehagligt, om det var någon som varit påflugen var det hon och någon kommentar ville hon inte ge. Reportern argumenterade för att det skulle verka konstigt om hon inte uttalade sig nu när videon spreds på nätet och föreslog en formulering. Sofie vidhöll att en sådan kommentar kunde uppfattas på fel sätt. Reportern kontaktade henne nästa dag för att fortsätta förhandla fram en kommentar och hävdade att de till slut var överens: ”Vi danset og hadde det hyggelig, så ble det litt mye, så jeg og venninnen min dro derfra.” Denna kommentar lade VG till i sin första artikel om dansevideon.

Sofie vände sig till NRK och berättade att hon inte kände igen sig i VG:s beskrivning, vilket NRK rapporterade. Men videon ledde ändå till att protesterna mot Giske blev så stora att han drog tillbaka sin kandidatur.

På VG hade flera mellanchefer varit frånvarande när artikeln processades så chefredaktören Gard Steiro blev direkt indragen i redigeringen. Han ringde bland annat till Sofie efter NRK:s inslag och frågade upprepade gånger om inte Giske uppträtt obehagligt, vilket Sofie förnekade. Flera missar gjordes, bland annat kontaktade redaktionen inte Sofies filmande väninna för att höra hennes version.

Kritiken mot VG:s journalistik växte men det dröjde en vecka innan VG beklagade det inträffade och en månad innan man tog bort den felaktiga kommentaren. Internt tillsattes en utredning där de chefer som varit frånvarande på grund av semester och annat intervjuade reportrar, redigerare, en mellanchef och chefredaktör Steiro. Sms-trafiken mellan Sofie och reportern granskades liksom ändringshistoriken i den artikel som publicerats.

VG fick bannor av andra medier för att tidningsledningen inte ville svara på deras frågor utan hänvisade till sin interna process; utredningen är inte klar ännu, ni får vänta. Konkurrenterna påpekade syrligt att detta brukar vi inte nöja oss med när andra makthavare undviker att svara på våra frågor.

Den 20 mars publicerade TV2 ett reportage om vad som hänt på Bar Vulkan och efteråt, där Sofie för första gången framträdde som person i bild och berättade historien om hur hon uppfattade att artikeln kommit

till. Att hon till exempel aldrig använt formuleringen ”så ble det litt mye” i ett negativt sammanhang. En enorm offentlig debatt om hur journalister sköter eller missköter sitt arbete utbröt. Medietrycket mot VG blev starkt. VG:s styrelseordförande reagerade och beordrade att VG:s interna utredning skulle vara noggrann och läggas ut på nätet. Så skedde i samband med en presskonferens en vecka senare och VG gav Sofie en offentlig ursäkt för hur hon hade behandlats.

I den 55-sidiga rapporten kom VG själv fram till att tidningen brutit i sin redaktionella kontroll och brutit mot fem paragrafer i Vær Varsom-plakaten (VG, 2019). Det gällde behandling av ovana källor, rättelser, ursäkter, premisser för intervjuer och korrekt återgivande av intervjuvar. Punkten 3.7 lyder:

Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.

Sofie skickade en månad senare med bistånd av en advokat in en anmälan till klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Efter fyra månader, 28 augusti 2018, behandlade PFU ärendet. Sofie var närvarande vid mötet och kunde lyssna på ledamöternas diskussion. Även VG:s chefredaktör Gard Steiro var på plats som åhörare. Ja, hela norska befolkningen kunde lyssna om intresse fanns. Förhandlingarna filmades nämligen av en webbkamera och sändes på nätet via norska *Journalistens* hemsida. Så sker med de flesta av PFU:s ärenden numera. Öppna förhandlingar infördes i liten

skala 2008 och har sedan blivit regel snarare än undantag (Kokkvold, 2013).

PFU ansåg i en ovanligt omfattande fällning att VG ”använt oacceptabla metoder för att få fram ett citat som en källa inte ville medverka till och som hon inte kände igen sig i” (PFU, 2019). PFU fällde tidningen på de fem tidigare nämnda punkterna och lade till ett avsnitt om internutredningen. Nämnden fann att VG uppträtt hänsynslöst mot Sofie när hon kallades att ta del av den interna granskningen före dess publicering. Hon upplystes inte om sina rättigheter i förväg och att hon kunnat ta med sig sin advokat.

Sofie reste ekonomiska krav mot VG för sina advokatutlägg och ett skadestånd för det obehag hon fått utstå. Parterna kom överens om en summa som inte offentliggjordes. Reportern hemförlovades under sex månader med lön efter den interna utredningen men lämnade sin anställning för ett annat arbete inom Schibsted innan ett halvår hade gått. Nya etiska riktlinjer för VG utarbetades. Chefredaktören Gard Steiro arbetar kvar.

VG:s övertramp fick ytterligare en konsekvens. Generalsekreteraren i Norsk Presseforbund Elin Floberghagen tillsatte en utredning med fristående ledamöter för en bred granskning av mediernas förhållande till sina källor, särskilt de som inte är vana vid att umgås med eller förhandla med journalister.

Propåer om utredningar hade förts fram tidigare både vad gäller pressens behandling av varslen mot Trond Giske vintern 2017/2018 och VG:s behandling av Sofie, men Elin Floberghagen hade inte nappat. Generalsekreteraren har visserligen en initiativrätt att

föra ärenden till PFU men den används bara i väldigt speciella fall. Trond Giske kunde själv anmält rapporteringen om honom om han velat ha den prövad ansåg hon. Och granskningen av VG skulle bli mer angelägen om det var Sofie själv som stod bakom en anmälan. Elin Floberghagen hjälpte Sofie att strukturera sin anmälan till PFU.

Modellen med att lyfta ut en viktig medieetisk fråga som berör en stor del av mediebranschen har med framgång använts i Norge under de senaste 20 åren. Ämnena har gällt journalisternas arbetsmetoder, närheten till polisiära källor, demonisering av makthavare vid drev, textreklam och betalning för intervjuer.

Innan jag fortsätter med att skildra den utredning Elin Floberghagen tillsatte 2019 gör jag en tillbakablick på hur utredningar som instrument för självreglering infördes efter ett flickmord i södra Norge 20 år tidigare.

Norsk tillbakablick I: Konfrontationen i Hedrum 1999

På kvällen 5 augusti 1999 hittades **Kristin Juel Johansen** strypt i Hedrum i Larviks kommun i södra Norge. Kristin var 12 år gammal. Hedrum är en ort med några hundra invånare, alla känner alla, och många hade varit ute och letat efter flickan när hon varit borta ett par timmar.

Under natten anlände de första reportrarna från Oslo. Nästa dag hovrade sex helikoptrar från tidningar och tv över bygden för att få översiktsbilder. Reportrar kontaktade grannar och traktens lärare, rektor och

präst för att få fram ett foto av Kristin. Föräldrarna hade bett pressen att avstå från bilder, men reportrarna fortsatte leta och fick till slut fram en bild via en klasskamrat till Kristin. 50 bybor skrev på en lista för att turas om att hålla vakt utanför föräldragården, de ville skydda den förtvivalade familjen från de påträngande journalisterna. Några gånger hängde slagsmål i luften. Vandringshistorier om pressens hänsynslösa framfart spreds.

En månad senare bad Norsk Journalistlags (det norska journalistförbundet) ordförande **Olav Njaastad** två medieforskare att utreda vad som egentligen hade hänt i Hedrum. **Svein Brurås** och **Lars Arve Røssland** tackade ja, gick igenom vad som publicerats och intervjuade 70 personer från Hedrum, från Oslomedierna samt andra inblandade (helikopterpiloter med flera).

På SKUP-konferensen⁴ i Ålesund nästkommande vår kunde forskarna visa vilka historier som var falska och vilka som byggde på verkliga händelser. En redaktion hade skickat två unga sommarvikarier, som begick uppmärksammade misstag, men även erfarna reportrar kunde vara närgångna och okänsliga i mötet med bybornas sorg. Forskarna resonerade om en spricka mellan personlig moral och förväntad yrkesmoral i nyhetsjakten som kunde leda till handlingar ”de egentligen inte ville utföra” (Brurås & Røssland, 2005:98). Framförallt visade de hur viktigt det är att presstiken inte längre handlar enbart om det som trycks och sänds utan också om hur insamlingen av information går till.

⁴ SKUP – Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse – är den norska motsvarigheten till föreningen Grävande Journalister i Sverige.

Forskarna skrev i förordet till utredningens andra upplaga (den första tog slut) att deras slutsatser vållat kraftig debatt inom och utom pressen och att de press-etiska reglerna sedan kompletterats i den riktning de föreslagit. Sedan 2001 står det således i ingressen till Vær Varsom-plakaten⁵: ”Presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet.” Detta som ett tillägg till ingressens tidigare förmaning att det är varje redaktörs och varje medarbetares plikt att lägga dessa pressens etiska normer till grund för sin verksamhet. Forskarna tillade i sitt förord att konflikter mellan journalister och olika inblandade under insamlingsfasen har fortsatt och kommer att fortsätta, men att det är positivt att vikten av att journalister bör vara varsamma även i detta insamlingskedje nu lyfts upp.

Olav Njaastad, fackförbundsordförande 1999

Hur kom det sig att Norsk Journalistlag beställde en undersökning av händelserna i Hedrum? Jag ställde frågan till Olav Njaastad vid ett besök⁶ i Oslo. Vi träffades på hans arbetsplats NRK (det norska public service-företaget för radio och tv) där han är programledare för *Verdibørsen* som handlar om etik och livsåskådning.

Han berättade att han var ny som ordförande 1999 och att han blivit vald i en ovanlig ”kampvotering” på kongressen. De var två ordförandekandidater som

⁵ Vær Varsom-plakaten (Var Varsam-affischen) är samlingsnamnet på de 42 punkter som reglerar mediernas frivilliga självsanering i Norge vad gäller arbetsmetoder, publiceringar och textreklam. <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

⁶ Intervju 12 februari 2020.

gick till val med olika program och hans eget hade handlat mycket om ägarkoncentration, yttrandefrihet, medieförtroende och medieetik, där en del gällde kriminaljournalistiken.

– Jag vann med en tydlig majoritet och hade ett starkt mandat att verka för förändring som jag utnyttjade. Det som skedde i Hedrum framstod som groteskt och jag ville veta vad som verkligen hade hänt. Jag kontaktade forskarna och förankrade därefter beslutet i min styrelse.

Jag undrade hur det togs emot att journalistförbundet nu skulle utreda sina egna medlemmars uppträdande? Svaret blev att en del redaktioner blev upprörda och inte tyckte det var fackets sak att bli ytterligare en belastning för medlemmarna, medan andra tyckte det var positivt och såg en möjlighet att stärka förtroendet för pressen framöver. Själv tyckte han det var en brist att Vær Varsom-plakaten inte reglerade ansvaret för arbetsmetoderna, händelserna i Hedrum kunde inte tas upp och behandlas i PFU. Hedrumrapporten fick enligt Olav Njaastad tyngd och legitimitet just av att den var beställd av journalisterna själva och inte av arbetsgivare eller utomstående. Och undersökningens resultat var väldigt konkreta, inte normativa, vilket gjorde dem möjliga att diskutera: var detta ett övertramp eller inte?

SKUP, som stött Hedrumrapporten, fick aptit på att gå djupare i kriminaljournalistiken och beställde 2002 en undersökning av samma forskare av ett trippelmord på gården Orderud nära Lillestrøm norr om Oslo. Norsk Journalistlag ställde upp som medfinansierare och undersökningen var beställd för att presenteras i

Haugesund våren 2003 på den årliga SKUP-konferensen. Rapporten handlade bland annat om faran för överbevakning av en händelse samt om faran för att komma för nära källorna och var inte inriktad på eventuella ändringar av de pressetiska riktlinjerna (Røssland m fl., 2006). Den kom dessutom att överskuggas av en tredje utredning som beslutades i expressfart dagarna före julafton 2002.

Norsk tillbakablick II: Tore Tønnes självmord 2002

Ekonomen och juristen **Tore Tønne** var hälsominister i **Jens Stoltenbergs** Arbeiderpartiregering 2000–2001. Därefter blev han rådgivare åt miljardären **Kjell Inge Røkke**. Tidningen *Dagbladet* fick runt 20 november 2002 tips om ekonomiska oegentligheter och publicerade med början 4 december ett antal artiklar som bland annat gick ut på att Tønne tagit emot ett miljonarvode från Røkke samtidigt som han uppbar statsrådspension, något som Tønne förnekat. Norska eko-krim hade just varslat om ett åtal mot Tønne när han lördagen 21 december 2002 hittades död i närheten av sin bil.

Reaktionerna mot medierna i allmänhet och *Dagbladet* i synnerhet blev våldsamt. Ledande företrädare för näringslivet hävdade att *Dagbladet* drivit Tore Tønne i döden. Norsk Presseforbunds generalsekreterare **Per Edgar Kokkvold** deklarerade redan måndagen 23 december i en intervju med telegrambyrå NTB att förbundet skulle genomföra en oberoende och ”kritisk genomgång av mediernas roll i Tønne-saken”.

Syftet med undersökningen var inte att pressen skulle sluta granska missförhållanden, men att försöka få fram lärdomar ”som kan föra oss ett steg vidare vad gäller att kombinera kritisk journalistik med omtanke och mänsklig hänsyn” (NTB, 2002). Vi kan inte skriva precis vad som helst så länge det är sant, resonerade Kokkvold, ”vi måste värdera konsekvenserna av våra handlingar och finna oss i en kritisk granskning från samhället runt oss”. Han förankrade sitt snabba beslut i efterhand i Norsk Presseforbunds styrelse.

Namnen på granskarna presenterades efter jul- och nyårshelgerna den 6 januari 2003. Gruppen bestod av tre akademiker med kunskap om etik och journalistik. Medieforskaren **Svein Brurås** hade studerat bevakningen av mordet i Hedrum och höll på med rapporten om morden i Orderud. Samtidshistorikern **Guri Hjeltnes** hade en bakgrund som journalist och hade under tio år varit ordförande i juryn för SKUP-priset, det norska priset för undersökande journalistik. **Henrik Syse** var filosof och fredsforskare med en bakgrund inom partiet Høyre och satt som en av allmänhetens tre representanter i PFU, den norska motvarigheten till Pressens Opinionsnämnd. De fick ett öppet mandat och fyra månader på sig.

Under januari 2003 fortsatte kritiken mot *Dagbladet* och andra medier. Den var intensiv och kom från samhällets alla hörn. Biskopen i Oslo kallade till sig medieföreträdare och begärde en förklaring. Före statsministern Jens Stoltenberg krävde i artiklar och debatter att medierna skulle granska varandra som de granskar andra maktsfärer i samhället, alternativet var ökad statlig kontroll lät han förstå. *Dagsavisens*

chefredaktör **Hilde Haugsgjerd** skrev (16 januari) i sin tidning: ”Aldrig tidigare i de 20 åren jag har jobbat med journalistikk er mediene blitt så alvorlig utfordret som nå”. *Dagbladets* chefredaktör **John Olav Egeland** erkände i en paneldebatt att han apropå kollegial granskning nog tänkt tanken ”om jag kritiserar dem nu så får jag det i retur om jag själv står på näsan en gång” enligt ett referat i norska *Journalisten* (Aas Olsen, 2003).

Dagbladet gjorde en egen intern utvärdering av sin rapportering och kom fram till att enskildheter kunde diskuteras men att slutsatsen var tydlig, nämligen att journalistiken varit ”saklig, relevant, korrekt och balanserad” (Helle m fl., 2003). Rapporten publicerades men ledde inte till att kritikstormen mojnade.

I maj presenterades de tre akademikernas genomgång med rubriken *3 uker i desember* (Brurås m fl., 2003). Forskarna hade studerat rapporteringen i radio, tv och fyra dagstidningar i Oslo under perioden 4–21 december och intervjuat ett 50-tal personer. De betonade att de inte granskat orsakssambanden bakom Tore Tønnes död – en omöjlig uppgift – utan ”mediernas arbete som sådant”. Målet var att peka på generella och återkommande drag i hur journalistiken framställer människor som granskas.

Samtidigt som medierna ska avslöja, kritisera och vara orädda, måste de vara medvetna om sin enorma genomslagskraft. Denna kraft kan få mindre dramatiska följder än att någon begår självmord. Det kan likväl handla om tragedier och förstörda liv.

Utredningen innehöll bland annat ett avsnitt där två psykiatriker jämförde mediebilden av en människa under granskning med dennes självbild. Rubriken var ”Hur mycket måste en offentlig person tåla?” Det är en sak att kritiseras för sina handlingar, en annan att svartmålas som person. Självbilden är inte så stabil som man kan tro – mediebilden kan leda till skamkänslor, isolering och ytterst en förändrad självbild.

Vi människor klarar mycket av den kritik vi får för övertramp vi gör – antingen vi har stulit, ljugit, kommit för sent eller har fattat felaktiga beslut. Vi kan hantera hög press och starkt fokus. De flesta människor är ganska robusta så länge kritik och granskning handlar om uppförande och handling. Men när kritiken handlar om egenskaper, om vilka vi är, så drabbar den på ett annat sätt. Detta är faktiskt mänsklig kunskap som vi har med oss sedan barndomen; vill vi såra så karakteriserar vi personen.

Brurås, Hjeltnes och Syse sammanfattade sin rapport med att det inte är mindre av maktkritisk journalistik som behövs, men journalistik av högre kvalitet. De ansåg att delar av granskningen saknade precision och noggrannhet. Fakta med exakta tidsangivelser blandades med vaga beskrivningar vilket skapade ”ett intryck av en ’misstänkt samtidighet’ som det inte finns en dokumenterad grund för”. *Dagbladet* kritiserades för att inte givit Tønne bättre möjlighet att försvara sig. Han fick inte se vilka dokument tidningen hade och sätta sig in i vad de innehöll. Han blev överrumplad och fick svårt att bemöta nya anklagelser.

Rapporteringen handlade till stor del om Tønnes påstådda personliga egenskaper, men utan tillräckligt underlag. Här bidrog särskilt ledarkommentarer och personliga kolumner till personfokus och personangrepp. Vinjetten ”Tønne-saken” förstörde Tønnes roll även när artiklarna inte handlade om honom.

Ett påfallande drag i den samlade mediebilden är ensidigheten i uttalanden och kommentarer från externa källor. Inga redaktioner klarade i nämnvärd utsträckning att få in alternativa röster eller perspektiv.

Utredarnas huvudförslag handlade om att stärka tillgången till andra perspektiv än det redaktionen arbetar utifrån, inklusive från den som är föremålet för granskningen.

Deras recept var en kall hjärna på en kokhet redaktion som ser till att tunnelseendet inte förhindrar den breda sikten. En intern djävulens advokat som inser behovet av motföreställningar och som ser till att den granskade makthavarens perspektiv och bästa argument inte glöms bort. Som håller kontakten med den som granskas.

Per Edgar Kokkvold, generalsekreterare i NP 2002

Per Edgar Kokkvold personifierade i många år de norska mediernas självreglering. Han var ordförande i PFU 1994–1996 som representant för Redaktörföreningen och generalsekreterare i Norsk Presseforbund 1996–2013. Hur resonerade han i december 2002 när han omedelbart beslöt sig för att tillsätta en kommission utanför den institutionella pressetiska ramen?

– Jag insåg med en gång att när stämningen är så upphetsad och när det handlar om principiella frågor som berör hela samhället är det viktigt att få fram vad som verkligen har hänt. Utredningar ska brukas med måtta, men vissa ämnen är för stora för att behandla som ett ärende i PFU, svarade Per Edgar Kokkvold när jag träffade honom i Oslo.⁷

Han underströk samtidigt att Tore Tønne tog sitt liv efter att ha fått beskedet om åtal från Ekokrim.

Det viktiga för Kokkvold var sedan att hitta kloka personer som var oavhängiga men kunniga om journalistik och etik. Svein Brurås hade visat att han var grundlig i de två tidigare utredningarna om Hedrum och Orderud. Guri Hjeltnes kände han från *Arbeiderbladets* redaktion på 1990-talet. Och Henrik Syse var en värdefull kraft i PFU.

Jag påminde under intervjun om att en tidigare tongivande norsk medieforskare i etikfrågor, **Odd Raaum**, lite tvetydigt kallat utredningen för en ”brandsläckningsrapport”. Per Edgar Kokkvold svarade att han inte tyckte det var fel att släcka eldsvådor. Människor bör enligt hans mening inte behandlas respektlöst i pressen, även om de utfört klandervärdiga handlingar. Pressetiken ska inte förhindra en granskning, men hjälpa redaktioner att inte skada den som granskas i onödigt stor omfattning, förtydligade han i ett senare mejl.

⁷ Intervju 12 februari 2020.

Ny rapport 2019: ”Sa hun virkelig det?”

Tillbaka till vad som hände efter att Sofies berättelse blev känd om VG-reportern som försökte pressa henne till ett citat med udden mot politikern Trond Giske. Flera reportrar från andra medier frågade generalsekretären Elin Floberghagen om inte Norsk Presseforbund skulle tillsätta en oberoende utredning om vad som egentligen hänt. Reportern hade erkänt att han pressat Sofie men förnekat att han fabricerat ett citat. Elin Floberghagen såg ingen större vits i att göra om VG:s utredning, ord stod mot ord. Hon var mer bekymrad över hur utbrett det kunde vara med bristfälligt bemötande av medieovana källor och huruvida det fanns övergripande problem med hur källor citeras.

I slutet av mars 2019 bad hon journalistveteranen **Sven Egil Omdal** att leda en utredning om mediernas användning av källor och pressetiska aspekter av detta. Kildeutvalget (källkommittén) fick sju månader på sig. Omdal har varit ordförande i Journalistförbundet i Norge 1987–1991 och ordförande för PFU 1996–2000. Han skriver varje vecka en mediekolumn i fyra dagstidningar. Med sig i kommittén fick han **Eva Sannum**, PR-konsult, som var en av allmänhetens representanter i PFU under fjorton år, 2004–2018, och **Anki Gerhardsen**, journalist och journalistutbildare i Nordnorge som skriver mediekritiska kolumner i *Aftenposten*, samt **Simen Sætre**, journalist och dokumentärförfattare⁸.

⁸ Transparensupplysning: Jag bistod kommittén med visst underlag vad gäller journalistisk citatpraxis i Finland, Danmark och Sverige.

Deras 73-sidiga rapport *”Sa hun virkelig det?” Medienes forhold till kildene* presenterades i början av november 2019 och bygger bland annat på intervjuer med orutinerade källor, erfarna källor, redaktörer, reportrar och PR-konsulter samt på en kvantitativ studie av tio redaktioners källor hösten 2019 (Omdal m fl, 2019).

Kommittén kommer fram till att de erfarna källorna utvecklat allt mer förfinade metoder för att föra fram sina budskap via medierna medan förhållandet mellan redaktioner och orutinerade källor är oklart och osystematiskt. Reglerna för särskild hänsyn till ovana källor föreslås bli mer konkreta. Diskrepansen mellan riktlinjerna för användning av anonyma källor och den faktiska journalistiken är ”oroväckande”.

Kommittén föreslår bland annat att ett tillägg ska införas i Vær Varsom-plakaten som stadgar att påståenden som inte går att dokumentera och påståenden som handlar om en persons karaktärsegenskaper inte bör framföras anonymt. Journalistik som tillåter anonyma personangrepp ”seglar i farliga farvatten” när den som angrips tvingas ”fäktas i blindo”. Dessutom föreslår utredarna, och åtskilliga av dem de intervjuat, att Tønne-rapportens förslag om en ”djävulens advokat” i upphetsade situationer ska lyftas fram på nytt. VG:s sätt att hantera Sofies klagomål styrker behovet av ”ett kallt huvud” anser de.

Kildeutvalget pekar på att praxis vad gäller citat teknik och citatkontroll varierar inte bara mellan redaktioner utan även inom redaktioner. Olika förhållningssätt existerar sida vida sida på en redaktion – ofta utan att redaktionsledningen reflekterar över

detta. ”Trots Vær Varsom-plakatets bestämmelser finns i praktiken ingen branschstandard på ett så viktigt område som dialogen med källorna”, heter det i utredningens kapitel med slutsatser. Det är inte betryggande att rutinerade och orutinerade reportrar själva måste sätta ribban för ”hur mycket de kan omformulera ett citat”. Själva föreslår utredarna ökad användning av ”indirekta citat”, alltså referat av intervjuvar som troget återger innebörden. Däremot ska som tidigare ”direkta citat återges precist”.

Rapporten fick stor uppmärksamhet. En ingrediens som slogs upp var utredningens intervjuer med utlandskorrespondenter i Norge som berättat att de inte litar på intervjuцитat i norska medier utan alltid kontrollerar dem med dem som intervjuats. Mottagandet var övervägande positivt och rapporten skickades ut till medlemsorganisationerna för journalister, redaktörer och medieföretag för att remissbehandlas. Processen har blivit fördröjd på grund av coronapandemin. Svaren ska nu lämnas senast 30 september och först därefter kan de konkreta ändringsförslagen till Vær Varsom-plakatet behandlas av Norsk Presseforbunds styrelse.

Under våren 2020 fick rapportens korta avsnitt om metoo kritik av två medieforskare. I sin nya bok *Giske-saken, med underrubriken och hur vi får #metoo tillbaka på spåret*, anklagade de utredarna för felaktig historieskrivning genom att framhäva de utpekade männens perspektiv och bortse från de anonyma kvinnornas situation (Sletteland & Skare Orgeret, 2020). Sven Egil Omdal replikerade att utredningens uppdrag inte var att granska metoo-journalistiken utan hela

spektrat av förbindelser mellan journalister och källor. Där utgör anonyma källor en liten del och metoo-journalistiken en ännu mindre.

Elin Floberghagen, generalsekreterare i NP 2019

I förordet till kildeutvalgets rapport beskrivs en scen på norska Journalistförbundets kongress våren 2019. Det är festmiddag men en av gästerna får nästan ingen möjlighet att njuta av maten på grund av alla intervjufrågor som ställs om VG:s behandling av Sofie. Detta är nämligen samma kväll som VG kallat till presskonferens om sin egen utredning och alla vill höra gästens reaktion, Elin Floberghagens reaktion.

Vad var det som fick dig att till slut gå in för en bred granskning av förhållandet till källorna undrar jag när vi ses⁹ på Norsk Presseforbunds kontor i Oslo.

– Det var när jag insåg att Sofie trodde att det hon varit med om var normalt, att det var så medierna arbetade. Det blev ett uppvaknande för mig, detta har vi inte pratat tillräckligt om tidigare, svarade hon.

Elin Floberghagen har varit generalsekreterare i Norsk Presseforbund sedan 2017. Dessförinnan var hon journalist, vice ordförande och ordförande i norska Journalistförbundet 2003–2013 och vd för Fagpressen, en av medlemsorganisationerna i Norsk Presseforbund, 2013–2016. Hon satt i styrelsen för NP 2003–2016, först för fackförbundet och sedan för fackpressen.

När hon väl bestämt sig för en utredning gick hon till arkivet och tog fram de tidigare rapporterna för att få

⁹ 12 februari 2020.

inspiration och vägledning. Särskilt Tønne-rapporten som hon tyckte var osedvanligt bra, skriven av de duktigaste utredarna, och vars förslag nu aktualiserats. Hon kom fram till att kommitténs ledare måste vara en erfaren person, högt respekterad inom branschen.

Elin Floberghagen berättade att hon diskuterat vilka problem som borde undersökas med Sven Egil Omdal, hon hade haft honom till bordet på Norsk Journalistlags festmiddag kvällen när VG presenterade sin egen internundersökning. Han blev den givne ordföranden, kompletterad av personer med olika bakgrund men med god kunskap om journalistik och medier.

Kritiken mot VG:s sätt att behandla Sofie var stark. Fanns det något inslag av ”brandsläckning” i beslutet om en utredning frågade jag. Nej, snarare tvärtom, vi ville ju ha igång en diskussion om dessa frågor, svarade Elin Floberghagen. Och det lyckades vi med.

Norge: Vad utmärker en lyckad utredning?

Vilka för- och nackdelar finns det med externa utredningar av pressetiska problem? Vilka effekter kan man se? Jag har ställt frågorna till tre personer som beställt rapporter och till två personer som utfört dem¹⁰.

Beställarna

OLAV NJAASTAD beställde som ordförande i norska journalistförbundet den första undersökningen om händelserna i Hedrum 1999 och ingick i styrelsen för

¹⁰ Intervjuerna i Oslo 12/2 2020 med de tre beställarna har senare kompletterats med mejlfrågor och mejlsvår till alla fem.

Norsk Presseforbund när den ställde sig bakom Per Edgar Kokkvolds beställning av Tønne-rapporten 2002. Han anser att Hedrum-rapporten bidrog till att klarlägga konfliktlinjerna mellan lokalbefolkningen och journalisterna i det lilla lokalsamhället som över-svämmades av nyhetshungriga journalister.

Rapporten var konkret, inte moraliserande och skickligt utförd av kunniga forskare. Med den som utgångspunkt var det möjligt att diskutera vad som var pressetiskt rimligt och vad som innebar ett övertramp. Risken man tar med en utredning är om den blir dåligt utförd, då kan den bidra till konflikter i stället för att hjälpa till att lösa dem.

En viktig aspekt är att allmänheten uppfattar beställaren och utredningen som legitim. En intern utredning har det svårare med trovärdigheten. Även om utredarna skulle ha hög integritet så är det så mycket som står på spel, så mycket egenintresse i potten, att det blir svårt för allmänheten att känna tilltro till resultaten. Medan en oberoende utredning som branschen står bakom otvetydigt höjer trovärdigheten för hela branschen.

– Hedrum-rapporten innebar en väsentlig utvidgning av det pressetiska rummet. Tønne-rapporten förordade användningen av en ”djävulens advokat” och bidrog till att metoden med *line-by-line*-genomgångar spreds. Här på NRK har vi till exempel en särskild ”etikredaktör” som rådgivare, svarade Olav Njaastad.

PER EDGAR KOKKVOLD, som 2002 snabbt tog initiativ till en självständig utredning av rapporteringen som föregick Tore Tønnes självmord, ser inga nack-

delar med att använda utredningar. All kunskap är värdefull, det avgörande är hur den används. De ska bara inte användas för ofta, de ska reserveras för stora och viktiga frågor som är svåra för det vanliga systemet att hantera. Han ansåg att utredningarna hade förbättrat och uppdaterat det pressetiska regelverket och lett till en bättre journalistik:

– Jag är ganska säker på att lärdomarna från Tønnesaken praktiserats efteråt på redaktionerna när man har haft saker som kunnat ända med förskräckelse eller självmord.

Han betonade att pressetiken inte ska skydda det som behöver granskas, men hjälpa redaktionerna att inte orsaka onödigt lidande för dem som står i fokus för en granskning.

ELIN FLOBERGHAGEN beställde våren 2019 som nämnts utredningen av journalisternas förhållande till sina källor, särskilt till ovana källor, människor som inte är vana vid att umgås med medier. Det var ett sätt att lyfta diskussionen från de enskilda fall som tas upp i PFU, om att folk känner sig felciterade, till att greppa de stora perspektiven.

Elin Floberghagen såg många fördelar med en utredning. Problemet och det som ska utredas, mandatet, definieras i förhållande till det pressetiska regelverket. Kloka människor får mer tid än vanligt för att grundligt utreda en problemställning. Deras arbete finns kvar och kan utnyttjas även framöver.

Men hon såg också begränsningar. Utredningar bör inte överanvändas, utan enbart nyttjas för stora frågor som berör många medier. Vidare är det inte bra om en

debatt avslutas med en utredning, resultaten måste ut på diskussion efteråt. Och en utredning är bara det – en utredning. Den är inte slutsatser och beslut och bör heller inte betraktas så.

Utredarna

SVEIN BRURÅS är professor i journalistik vid Högskolan i Volda och expert på medieetik och mediernas självsanering. 1999 arbetade han vid Universitetet i Bergen när han ombads att med en kollega utreda vad som stämde i kritiken mot journalisternas framfart i lilla Hedrum. 2002 inledde han utredningen av rapporteringen om ett trippelmord i Orderud. Året därpå blev han en av tre akademiker som granskade pressens bevakning av Tore Tønne veckorna före dennes självmord.

Jag frågade i ett mejl hur han såg på utredningar som verktyg för att släcka mediekritiska bränder (med Odd Raams uttryck) och han svarade att uttrycket är träffande. När ilskan mot medierna övergår i raseri, som i Hedrum och efter Tønnes självmord, får ”pressen och dess organisationer behov av att visa att de tar kritiken på allvar, att de gör något, att de är villiga att underkasta sig en granskning och att de är villiga att ändra sin praxis”. Men PR-aspekten är inte den enda, det finns också ett ärligt uppsåt att se om journalistiken och de etiska reglerna kan förbättras, framhöll han.

En fördel med externa utredare är att trovärdigheten för granskningen stärks hos allmänhet och politiker jämfört med en intern. Men en nackdel är att externa utredare kan ha lägre legitimitet inåt i pressen. *Dagbladet*, som fick mest kritik i Tønne-rapporten,

accepterade till exempel aldrig helt att det var en extern utredning och inte PFU som värderade deras arbete, påpekade Svein Brurås. Utredarna måste både ha en akademisk och en journalistisk bakgrund.

På min fråga om utredningarnas effekter svarade han att Hedrum-fallet bidrog till att en ny grundläggande princip slogs fast – insamlingsfasen ingår i den institutionaliserade pressetiken. Och sedan dess har sådana anmälningar ökat och blivit viktigare i PFU. Situationen i Hedrum har inte upprepats och nyhetsmedierna har anammat rapportens förslag om att använda ”omvägar” och ombud för att få kontakt med drabbade och berörda.

Tønne-utredningens betydelse är svårare att sätta fingret på, skriver Svein Brurås, men urskiljer ändå två effekter. För det första en allmän förståelse för att granskningar inte ska dämpas och bli tandlösa och för det andra en insikt om betydelsen av precisa faktauppgifter och reella möjligheter för den som granskas att svara på allvarliga anklagelser.

SVEN EGIL OMDAL blev ordförande i norska Journalistförbundet för 33 år sedan och har varit en distinkt och självständig röst i den norska mediedebatten sedan dess. Han var ordförande för Kildeutvalget (källkommittén) och tror att det finns goda möjligheter för att åtskilliga av gruppens förslag till preciseringar av Vær Varsom-plakatet blir antagna. Han har besökt ett stort antal redaktioner och fackklubbar på deras begäran och fler står i kö när coronabegränsningarna hävs. Återgivandet av citat och behandlingen

av oerfarna källor kommer att förbättras både hoppas och tror han.

Vad bör man tänka på när man tillsätter en extern utredning, var en av mina frågor. Det gäller att se till att både utredarna och rapporten har legitimitet såväl inåt som utåt, svarade Sven Egil Omdal. Inåt i branschen finns invändningen att utredarna inte vet hur medier arbetar. Och utåt bland allmänheten finns reaktionen att ”det er bukken som passer havresekken” (att sätta bocken till trädgårdsmästare på svenska), det vill säga en helt olämplig ordning. Vad gäller Kildeutvalget verkar Norsk Presseforbund ha träffat rätt, skrev utvalgets ordförande: ”Vi har inte fått kritik för att vi inte förstår medierna och inte heller för att vi är ett redskap för medierna.”

Vad gäller Tønne-rapporten svarade Sven Egil Omdal bland annat att händelsen lever vidare som ett begrepp på redaktionerna, man kan mötas av förmaningar om försiktighet när maktpersoner granskas, men han betvivlade att själva rapporten används längre. Däremot har Kildeutvalget plockat upp Tønne-utredningens förslag om ”ett kallt huvud” som ställer kritiska frågor om omfattning och inriktning när enskilda personer pressas eftersom ”många redaktioner saknar rutiner för en sådan ordning”.

Frågorna till Aftonbladet 2020

I slutfasen av arbetet med detta kapitel mejlade jag fem frågor till *Aftonbladets* ledning, till Lena K Samuelsson, publisher, Lena Mellin, ställföreträdande ansvarig ut-

givare och **Eric Rosén**, biträdande redaktör. Frågorna handlade om vilka lärdomar man dragit av sin publicering om Benny Fredriksson och dess efterspel, om något gick snett under researchen och/eller publiceringen, varför fackets klubbordförande på Kulturhuset Stadsteatern inte intervjuades, hur många av källorna till artikeln man hade talat med och inte enbart läst texter av och slutligen hur man ställde sig till utredningar av den typ Norsk Presseforbund ibland använder?

Svaret var samlat, inte uppdelat fråga för fråga, skrivet i vi-form och förmedlat av Eric Rosén. Vad gäller lärdomar så hänvisar ledningen till organisationsförändringar, nya funktioner och nya personer, ”en i stora delar helt annan ledning” än när publiceringarna gjordes. ”Strukturerna kring utgivarskap, redaktionella riktlinjer och tydlighet i beslutsgången” har setts över och ”den pressetiska kunskapen” har spridits inom redaktionen. Inte för att sådana saknades tidigare utan för att den nuvarande ledningen velat ”förstärka organisationen som helhet”.

På de konkreta frågorna om eventuella problem med research och publicering, ingen intervju med fackklubbens ordförande och kontrollen av källorna svarar ledningen att synpunkter på publiceringarna framförts i korrespondensen med PO/PON, i Lena K Samuelssons kolumner och i de intervjusvar hon lämnat i andra sammanhang. ”Vi har inte mer att tillägga.”

Det fylligaste svaret lämnas på frågan om de norska utredningarna var något att pröva även i Sverige, jag hade särskilt nämnt den som gjordes efter Tore Tønnes självmord. Här är svaret från *Aftonbladets* ledning i sin helhet:

Vad gäller oberoende utredningar som en del av det pressetiska systemet så finns kanske tillfällena då den typen av utredningar skulle kunna tillföra något, men i huvudsak menar vi att det pressetiska systemet i Sverige är välfungerande i dag. Något vi också betonade i samband med att Aftonbladet klandrades i det här fallet.

Generellt kan man säga att de svenska medierna tar klander från nuvarande Mediernas Etiknämnd (tidigare PON) på stort allvar. Systemet har också förnyats för att omfatta också till exempel textpubliceringar på tv- och radiokanalernas sajter, vilket visar att det finns en anpassning till nya förhållanden i mediebranschen.

Det är också svårt att dra slutsatsen att publiceringarna under den så kallade metoo-hösten, och den efterföljande pressetiska hanteringen, skulle visa på behovet av ett förändrat pressetiskt system i Sverige.

Frågorna till Åsa Linderborg 2020

Efter Benny Fredrikssons självmord slogs Åsa Linderborg av insikten att hon själv gjort det hon kritiserat andra för. Hon hade ryckts med i ”en hysteri” som ställt pressetik och rättssäkerhet åt sidan och själv formulerat anklagelser utan sans och balans, ”jag blev min egen empiri”. I intervjuer som hon ställde upp i hänvisade hon till en självprovande text hon skrivit för en norsk antologi.

Jag blev intresserad av att läsa denna text men hittade ingen norsk bok som stämde. Jag mejlade i höstas till Åsa Linderborg och frågade om titel och förlag och fick snabbt svar. Jag skaffade boken, läste hennes kapitel, och förstod ingenting. Detta var ingen

självprövning av hennes egen empiri utan handlade främst om att det var fel att betrakta kvinnor utslutande som offer utan egen handlingskraft. Kapitlet var troligen författat innan Benny Fredriksson tog sitt liv. Hon skrev i boken att hon själv deltagit i en granskning av Benny Fredriksson:

Ett femtitall kvinner og selv menn bar vitnesbyrd om en sjeldent ubehøvet og manipulativ maktutøver. Som journalist skal man forholde seg nøytral, men jeg innså raskt at mannen ikke var skikket for jobben sin. Da han ble tvunget til å gå av, følte jeg at rettferdigheten skjedde fyllest [kände jag att rättvisa skipades]. (Linderborg, 2018, s. 185)

Det visade sig när jag åter kontaktade Åsa Linderborg att det funnits ytterligare en norsk antologi som hon skulle ha medverkat i. Men någon gång efter Benny Fredrikssons död hade hon återkallat sitt kapitel från förlaget. Istället skulle hon använda materialet om självprövningen i en ny bok på svenska¹¹.

Jag har mejlat avslutande frågor även till Åsa Linderborg. Om lärdomar hon dragit, om det var en ”gedigen granskning” som gjordes av Benny Fredriksson, om den norska utredningsmodellen är värd att pröva och om ”empirin”. Hennes svar ledde till följdfrågor som ledde till nya svar. Ett stort material som jag sammanfattar här, förutom frågan om ”empirin” som jag citerar i sin helhet med ett litet tillägg från svaret på en följdfråga.

¹¹ Boken heter ”Året med tretton månader”, en dagbok från hösten 2017 till hösten 2018, och beräknas utkomma i slutet av augusti 2020.

Lärdomarna beskrivs som omfattande, den kommande boken handlar till stor del om dem. Benny Fredriksson behövde granskas, ”men vi borde ha gjort det på ett annat sätt”. I jämförelse med andra texter om andra personer i andra tidningar ”var den här granskningen ’gedigen’” om än inte ”oproblematiske”.

Åsa Linderborg svarar på mina följdfrågor att hon inte vet varför den lokale klubbordföranden inte intervjuades eller huruvida källornas berättelser kontrollerades före publicering. Hon bedömde själv de fem personer hon talat med som trovärdiga. På frågan om den norska utredningsmodellen bör prövas i Sverige var svaret kort: ”Ja!”

Slutligen empirin, varför blev du din egen empiri Åsa Linderborg? Här är hennes svar:

Naturligtvis blev jag min egen empiri. Jag tycker att jag är en intressant person i hela den här metoo-historien. Jag var den förste och väldigt länge den enda opinionsbildaren som ifrågasätter metoo ur ett pressetiskt perspektiv. Jag lyfte redan i min första text den 20 oktober 2017 att metoo-maximen ”alla har rätt till sin historia” undergräver rättssäkerheten. I januari började jag även problematisera metoo ideologiskt; enligt metoo finns det bara två speljäser, förövaren och offret, har verkligen kvinnor aldrig ett ansvar, ett handlingsutrymme etc? Däremellan granskar Aftonbladet Benny Fredriksson – och då är jag plötsligt en annan sorts intellektuell.

Utan att försvara mig, för det kan jag och vill jag inte, måste jag ändå påminna om vad Aftonbladet just hade gått igenom: Virtanen skakade tidningen i grunden; ledningen stod handfallen av olika skäl; konkurrenterna

jagade oss i jakten på marknadsandelar; fem kvinnor (däribland jag) handplockades att göra om Dokumentet från 1978 och det blev totalt kaos; folk sa upp sig ... etc.

Det var så psykologiskt skönt att Aftonbladet kom med en egen grej, att nyheten om oss plötsligt handlade om journalistik och inte om en räkka illa hanterade kriser. När jag satte mig och skrev min första text om Benny Fredriksson var jag så in i helvete frustrerad över så mycket. Det tog jag ut i den texten. Jag skrev att Benny Fredriksson bedrev ett ”skräckregemente”, vilket är otroligt osakligt och hårt, när det verkliga skräckregementet var metoo-journalistiken, där alla regler åsidosattes och folk inte vågade säga emot, varken internt i mediehusen eller i offentligheten.

Jag hoppas ju att vi någon dag ska kunna prata om det som hände då, men de flesta som ansvarade för den journalistiken, skribenter och publicister, chefer och reportrar, sitter ju kvar på sina positioner, ovilliga att diskutera sitt eget ansvar. Alla är rädda om sina jobb. Maten tystar mun.

Jag har säkert en massa slagg kvar att bearbeta, men det har varit väldigt lärorikt och jag hoppas att fler vågar göra samma sak, ställa sig frågorna: Vad hände egentligen 2017–2018 och vad hände med mig när jag plötsligt blev en i drevet? Vad har jag gjort mot andra människor i min yrkesroll och vem är jag? I den goda sakens namn – jämställdheten – förvandlades journalister till aktivister. Hur kan vi vara så säkra på att det aldrig kommer hända igen, i tider som kommer bli än mer uppiskade och svart-vita?

Jag är en av få journalister som både deltagit i och varit utsatt för ett drev, jag önskar att inte hade erfarenhet av varken det ena eller det andra, men nu har jag det och då har jag valt att försöka gå in den smärtan istället för att fly.

Alla journalister måste ju vara kritiska till sin bransch, men jag tappade förtroendet helt och hållet hösten 2017. Det är först nu som jag börjar hämta mig.

Jag undrade i en följdfråga om den frustrerade kolumnen gick rakt ut på nätet utan att först läsas av någon annan? Svaret blev att den publicerades via nattredaktionen och därmed även ansvarig utgivare.

Tillsätt en norsk utredning i Sverige

Både i Norge och i Sverige svepte metoo 2017 in med stor kraft och tvingade samhället att förhålla sig till strukturella problem, som länge varit kända men inte exponerade så fullständigt och så tydligt. I Norge publicerades under de första månaderna branschvisa upprop med underskrifter av fler än 10 000 kvinnor (Slette-land & Skare Orgeret, 2019). I Sverige hade uppropen från ett 50-tal branscher samlat fler än 70 000 underskrifter i början av december 2017 (Eriksson & Torén Björling, 2017). Men mediernas insatser stannade inte vid detta.

I Norge öppnade en kort nyhetsartikel om sex sekunders dans för en bred offentlig debatt om mediernas förhållande till sina källor, särskilt de nya källor som aldrig mött en nyhetsjägare eller nyhetsförhandlare tidigare. Debatten påminde återigen om behovet av en kall hjärna på en kokande redaktion. Den kom att beröra både pressen mot anklagade trakasserare och trycket mot dem som varslar anonymt. En utredning tillsattes med lärdomar från tidigare initiativ, särskilt den som gjordes efter en omskriven

persons självmord. Erfarenheterna är nyanserade och återges i detta kapitel.

I Sverige bidrog *Aftonbladets* rapportering om Benny Fredriksson till hans tragiska självmord. Vinden vände, självrannsakan hyllades och lärdomar skulle dras. Men hur söker man lärdom om det som hänt om man inte vet riktigt vad det var som hände? Vilka kontroller brast? Vad betydde trycket från upprörda aktivister som äntligen blev lyssnade till och vad betydde pressen från konkurrenterna? Hur fungerade kontrollerna på andra redaktioner?

Publiceringarna om Benny Fredriksson i andra medier de där dygnen i december 2017 har jag inte gått in på här, men de hör naturligtvis hemma i en större granskning av mekanismerna i olika led. Nog hände det att man skrev för att hålla grytan kokande även om man inte hade något nytt att komma med, som en norsk redaktör uttryckte sig. Hur var det med tillgången på kalla hjärnor i dessa heta diskussioner?

En av erfarenheterna från Norge är att en rejäl utredning med efterföljande diskussion kan bidra till att lösa upp konflikter och öka tilltron till medierna. För den kritiserade organisationen är det dessutom värdefullt att se hur liknande problem hanterats på andra redaktioner.

Det händer att utredningar används för att antingen släcka bränder, flytta fokus eller begrava konflikter och problem. Det är inte en sådan funktion jag föreslår. Det som behövs är en analys och förståelse av vad som hände på *Aftonbladet* och andra redaktioner hösten 2017. Jag hoppas att fler än Åsa Linderborg tycker det är viktigt.

För att förändring ska vara möjlig krävs kunskap om vad som skett. Misstag ska inte behöva upprepas.

Referenser

- Aas Olsen, Trygve (2003, 27 januari). – Dagbladet bør granske VG. *Journalisten*. Hämtad från <https://journalisten.no/dagbladet-bor-granske-vg/235915>
- Brurås, Svein, Hjeltnes, Guri & Syse, Henrik (2003). 3 uker i desember. *En kritisk gjennomgang av mediernes rolle i den såkalte Tønne-saken*. Oslo: Norsk Presseforbund. Hämtad från http://presse.no/wp-content/uploads/2014/11/3_uker_i_desember.pdf
- Brurås, Svein & Røssland, Lars Arve (2005). *Full skjæring [Total konfrontation]. Drapssaken, nyhetsjaktene og menneskene bak nyhetene*, andra upplagan (första upplagan 2000). Publikation nr. 60. Bergen: Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Ekman, Malin (2019, 16 mars). Aftonbladets publisher: Jag läste inte Åsa Linderborgs text. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från <https://www.svd.se/aftonbladets-publisher-jag-laste-inte-linderborgs-text>
- Eriksson, Karin & Torén Björling, Sanna (2017, 3 december). Därför sköljer #metoo-vågen in över Sverige. *Dagens Nyheter*. Hämtad från <https://www.dn.se/arkiv/nyheter/darfor-skoljer-metoo-vagen-in-over-sverige/>
- Fredø, Tobias (2017, 19 november). – Mediene skal ikke være en gapestock. *Kampanje*. Hämtad från <https://kampanje.com/medier/2017/11/--mediene-skal-ikke-vare-en-gapestokk/>
- Helle, Lars, Bentzrud, Inger & Raaum, Peter (2003). Rapport fra den interne gruppa som har gått gjennom Dagbladets dekning av Tønne-saken. *Dagbladet*.

- Hämtad från <https://www.dagbladet.no/nyheter/dagbladet-brot-ikke-egne-regler/65865135>
- Helle, Halvard & Strømme, Vidar (red.) (2016). *Kommentarutgave til Vær Varsom-plakaten*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Kokkvold, Per Edgar (2013). Direktesendt presseetikk i web-tv. I Torbjörn von Krogh (red.) *Vad händer med medieetiken?* (s. 119–129). Stockholm: Institutet för mediestudier.
- von Krogh, Torbjörn (2019). *Allmänhetens Pressombudsman 50 år*. Stockholm: Allmänhetens Pressombudsman. Hämtad från <https://medieombudsmannen.se/wp-content/uploads/2019/10/PO-50-historia-digital.pdf>
- Linderborg, Åsa (2017, 31 oktober). Thomas Mattsson förspiller mediernas gyllene tillfälle. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/5mM16/thomas-mattsson-forspiller-mediernas-gyllene-tillfalle>
- Linderborg, Åsa (2018, 25 mars). En strålkastare rätt in i svenska mediesjälén. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/1kdP2q/en-stralkastare-ratt-in-i-svenska-mediesjalen>
- Linderborg, Åsa (2018). Alle revolusjoner er fortellinger. I Helena Brodtkorb (red.) *Det skjer nå. Fortellinger fra en feministisk revolusjon*. Oslo: Kagge.
- Njie, Haddy (2019). *Dagbok. 13. desember – 13. Februar*. Oslo: Gyldendal.
- NTB (2002, 23 december). ”Uverdige av NHO-presidenten”. NRK. Hämtad från <https://www.nrk.no/norge/--uverdig-av-nho-presidenten-1.508255>

- Omdal, Sven Egil, Gerhardsen, Anki, Sannum, Eva & Sætre, Simon (2019). ”*Sa hun virkelig det?*” *Medienes forhold til kildene*. Kildeutvalgets rapport. Oslo: Norsk Presseforbund. Hämtad från https://presse.no/wp-content/uploads/2019/11/Kildeutvalgets-rapport_291019-002.pdf
- PFU (2019). Sofie mot Verdens Gang. PFU-sak 099/19. PFU. Hämtad från <https://presse.no/pfu-sak/099-19/PON>
- PON (2019). Aftonbladet fälls för publicering om Stadsteaterns förre chef. Pressens Opinionsnämnd, exp. nr. 12/2019, dnr. 18176. Hämtad från <https://medieombudsmannen.se/fallningar/aftonbladet-falls-for-publicering-om-stadsteaterns-forre-chef/>
- Rapp, Johanna (2019, 11 juli). Åsa Linderborg blir senior reporter på Aftonbladet. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/WbanrK/asa-linderborg-blir-senior-reporter-pa-aftonbladet>
- Røssland, Lars Arve, Brurås, Svein & Østbye, Helge (2006). *Morderjakt og mediemakt. Journalistisk metode, sjanger og etikk i dekingen av Orderud-saken*. Oslo: Cappellen Akademisk Forlag.
- Samuelsson, Lena K (2019, 11 mars). Aftonbladet har gjort fel. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/BJAkbe/aftonbladet-har-gjort-fel>
- Silvola, Nils Martin (2019, 8 november). TV 2 retter og beklager i flere saker om Trond Giske. *Journalisten*. Hämtad från <https://journalisten.no/elin-sorsdahl-karianne-solbraekke-svarte-natta/tv-2-retter-og-beklager-i-flere-saker-om-trond-giske/385633>

- Sletteland, Anja & Skare Orgeret, Kristin (2020). *Giskesaken. Og hvordan vi får #metoo tilbake på sporet*. Oslo: Forlaget Manifest.
- Skare Orgeret, Kristin (2019). Profesjonsdilemmaer i den norske #metoo-dekningen. *Norsk Medietidsskrift*, 106(3), 1-16. Hämtad från https://www.idunn.no/nmt/2019/03/profesjonsdilemmaer_i_den_norske_metoo-dekningen
- VG (2019, 27 mars). Evaluering av VGs dekning av Trond Giske-videoen. VG. Hämtad från <https://journalisten.no/files/2019/03/31/vg-2019-evalueringsrapport.pdf>
- Weyler, Svante (2019, 4 april). Hur fel får en kulturchef ha? *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/jd0Awz/hur-fel-far-en-kulturchef-ha>

Ett medielandskap med dubbla etiska måttstockar

Olle Lidbom

Det är strax efter lunch i mars 2018 och det drar mot påsk. Det är kallt och barmark i Stockholm. Hos Södermalmspolisen i Stockholm har medieprofilen **Cissi Wallin** satt sig till rätta för ett kort förhör. Den här gången är det inte hennes berättelse om den manliga medieprofilen **Fredrik Virtanen** som ska nagelfaras. Den berättelsen har redan utretts av polisen sex år tidigare och rör en våldtäkt som Wallin menar ska ha begåtts försommaren 2006. Den utredningen är nedlagd och avförd, men berättelsen lever kvar och får nytt syre under hösten 2017, inte minst på Cissi Wallins Instagram-konto. Där pekar Wallin ut Virtanen som våldtäktsman. ”Förtal” menar Virtanen och det är därför Cissi Wallin sitter här hos polisen.

Men Cissi Wallin anser inte alls att det rör sig om förtal:

Många personer har bevittnat hans beteende under många år både på hans arbetsplats och utanför yrket där han helt öppet betett sig olämpligt och olagligt mot framförallt kvinnor. Jag anser att om man haft ett sådant beteende så har man själv samlat ihop till att det blir en

konsekvens och att människor som råkat ut för honom berättar om det. Jag har berättat om den polisanmälan som jag gjort. Jag har inte fört vidare någon andrahandsinformation. Jag har berättat min historia, min personliga erfarenhet. Det tycker jag är en stor skillnad mot att sprida rykten. (Förundersökningsprotokoll B 1755-18 2019-07-01)

Cissi Wallin har dryga 53 000 följare och hennes berättelser får fötter hos andra. Genomslaget är stort, att jämföra med en lokaltidning, ett radioprogram eller en tv-sändning. Därför är hennes svar i förhöret intressant. Det avslöjar flera argument för en särskild medieetik för de nya aktörer som finns i medielandskapet. De publicerar sig som traditionella medier, men har andra sätt att resonera kring hur och varför de publicerar. Wallins svar blir en provkarta på krockarna mellan den gamla medielogiken och nya medieaktörer. Med utgångspunkt från förtalsmålet mot Wallin och andra aktuella rättsfall går det att se fyra olika argument som ligger till grund för framväxten av en ny medieetik.

Rättskipningsargumentet

Ett inte helt ovanligt argument under metoo-hösten 2017 var att många namnpubliceringar och anklagelser i sociala medier kunde motiveras med att de fick bli rättskipare, eftersom det traditionella juridiska systemet ansågs ha fallerat. Där polisundersökningar lagts ned och domstolar friat, ansåg många att de sociala medierna kunde fungera som en sista instans.

I Cissi Wallins försvar är detta en bärande del, där Virtanen enligt Wallin ”samlat ihop till att det blir en

konsekvens” (Stockholms tingsrätt i mål B 1755-18 2019-12-09). En liknande tanke finns i ett annat uppmärksammat fall, där en regissör i tre slutna Facebook-grupper 2017 anklagades för våldtäkt av en kvinna. Facebook-postningarna är flera och kvinnan menar att ”hon hade ett behov av att skriva av sig, i frigörande syfte” (Nacka Tingsrätt mål B-7995-18, 2019-07-03). Reaktionerna i Facebook-grupperna är stöttande och upprörda. Bland kommentarerna finns det uppmaningar om att ”Han borde bannlysas i branschen, ställas till svars även om brottet hunnit bli preskriberat” (Aschberg, 2019).

Ett liknande argument finns bakom en annan Facebook-postning samma höst. Där pekade en ung kvinna ut en komiker som våldtäktsman. Postningen görs i en liten, slutna grupp men får stor spridning när anklagelsen skärmdumpas och sprids hos allmänheten. Kvinnans postning görs i samband med en polisanmälan (som senare läggs ned) och hennes förhoppning är att fler ska kliva fram och våga berätta och polisanmäla, vilket två andra kvinnor gjorde. Även dessa utredningar lades ned. Hon avslutar sitt inlägg med ”Nu tar vi dem, en efter en efter en. Inga ska gå fria mer.” (Solna Tingsrätt mål B 2985-19 2020-03-04).

En annan uppmärksammat förtalsdom gäller en Instagram-postning där en miljöpartistisk politiker, också hösten 2017, anklagade en partikollega för att ha utsatt hennes spädbarn för ett övergrepp på Pizza Hut (Södertörns Tingsrätt mål B 3405-18 2019-12-02). Hennes postning får stor uppmärksamhet och plockas upp av bland andra *Dagens Nyheter* som skriver om övergreppet, vilket gör att partikollegan känner sig

tvingad att lämna partiet och politiken (TT, 2019). Den anklagande motiverar postningen med att ”ingen annan skall behöva gå igenom samma sak som jag gick igenom. Jag vill inte att han skall sitta och representera Sverige, representera människor som inte vet. Därför lade jag upp det för att några av miljöpartisterna inte skall rösta på honom så att han inte ska kunna sitta i riksdagen.” (Förundersökningsprotokoll Södertörns TR B 3405-18 Aktbil 18, 2019-09-17).

Genomslaget för dessa publiceringar är stort, både räckvidden postningarna får i sociala medier men även när de sprids vidare på nätforum och när de citeras av traditionella medier. Effekten av genomslaget blir stort, det vittnar Virtanen, Regissören och Komikern om.

Det som framträder i dessa och andra liknande fall är att publiceringarna i sociala medier görs med ett uttalat mål att åstadkomma rättskipning. Många av reaktionerna på dessa postningar visar också att det finns ett stort stöd för att skipa sin egen rättvisa, när andra vägar misslyckats. Detta är en syn på publiceringar som skiljer sig från den traditionella medietiken som strävar mot korrekt och allsidig nyhetsförmedling och vill undvika publicitetsskada så långt det går. I digitala och sociala medier är effekten, dvs skadan, snarare en målsättning med flera publiceringar. Den publicering som inte dömer är svagare, skapar mindre känslor och får därmed lägre relevans. En drivkraft i en ny medielogik blir följaktligen att söka de publiceringar som dömer och skipar rättvisa.

Rätt till sin egen historia-argumentet

Ett besläktat argument är ”rätten till sin egen historia”. Det var ett argument som Cissi Wallin lyfte fram i förtalsrättegången, där hon menade att det var försvarligt för henne att publicera sin ”egen sanning”. I den meningen ville hon jämställa sin namnpublicering och anklagelse med ett visseblåsande.

Argumentet är underliggande i flera andra förtalsmål i kölvattnet av metoo, där behovet av att varna andra är starkt men även att det är personliga erfarenheter som förs fram, inte ogrundade anklagelser.

En skillnad mot rättsskipningsargumentet är att de som publicerar ofta gör ett övervägande kring publicitetsskadan. Där rätten till den egna historien då bedöms som större än skadan med en uthängning. I argumenten väger skadan lättare och får inte stå i vägen för den egna historien.

Här finns en ny riktning i argumentationen från de som publicerar sina berättelser i sociala medier: blir det en historia värd att läsa och publicera om namn och person utelämnas? Under hösten 2017 gjordes många utpekanden och vittnesmål i sociala medier om påstådda övergrepp. Några utan namn, några utpekade kunde identifieras på andra sätt. (Se vidare också **Therese Rosenvings** kapitel i denna skrift om traditionella mediers namnpubliceringar hösten 2017.)

Men för att en historia ska ses som fullbordad kräver mediekonsumenterna i dag allt oftare ett utpekande, fram tills dess ses det bara som en halv historia. När utpekandet är oprecist eller anonymiserat följs publiceringen ofta av kommentarer som önskar eller efter-

frågar namn eller mer fakta så att den utpekade kan identifieras. Ibland ses anonymiseringen som ett sätt att mörka eller hemlighålla hela historien. Många av de uppmärksammade publiceringarna i sociala medier imiterar de traditionella mediernas publiceringar där ibland ålder, avpixlade fotografier, namn, yrke och liknande bredare identitetsmarkörer ofta används istället för namn, som i exemplet med Regissören. Han pekas ut som anonymiserad regissör men i kommentarerna börjar snart spekulationer och gissningar kring hans identitet (som underlättas av att postningen avslutas med en fras från en av Regissörens filmer).

En skillnad i de sociala medierna är att de ofta har möjligheten att kommentera. Där tar spekulationer fart och personer pekas ut, trots att det inte varit syftet med originalpostningen. Medieetiken utmanas alltså inte bara i själva publiceringen, utan även av att läsaren kan vara delaktig i publiceringen. Det gör att publiken i nya medier blir del av en dramaturgi där ett utpekande finns med. I många fall fortsätter spekulationer och identifiering av offer och gärningsmän vidare från sociala medier och traditionella medier till andra digitala platser, som nätforumet *Flashback*. Ett exempel på hur utpekanden och namngivningar sprider sig till andra plattformar är den här texten: de flesta av domarna och förundersökningarna som ligger till grund för denna text har laddats ned från *Flashback*, där spekulationer och utpekande är en naturlig del i publiceringsflödet.

Det är inte bara publiceringen i sig som får en medieetisk betydelse, utan även hur den sprids. Ett exempel är hur aktivistgruppen *Näthatsgranskaren* lyckats få en

kvinna fälld för förtal efter att hon delat en Facebook-postning från aktivisten **Joakim Lamotte**. Postningen och delningen pekar ut mannen bakom *Näthatsgranskaren* som djurplågare. Göteborgs tingsrätt menade att han inte var en offentlig person och dömde kvinnan för förtal och 10 000 kronor i skadestånd. Domen är ett exempel på hur en historia inte är avslutad i Joakim Lamottes första publicering, utan kan utvecklas vidare (Karlsten, 2020).

David mot Goliat-argumentet

Genomslagskraften i traditionella medier har varit stor och en viktig komponent i hur televisionen och radion har granskats och övervakats i Sverige. En publicering i tv får ett stort genomslag och detsamma har gällt dagstidningar och tidskrifter. Inte minst lokaltidningar kan ge stor spridning åt information.

Skadan av en publicering kan alltså vara stor, och en av *Medieombudsmannens* viktigaste uppgifter handlar om att värdera publicitetsskadan som följer om en tidning brister eller åsidosätter god publicistisk sed. *Myndigheten för press, radio och tv* bevakar att televisionen inte missbrukar sin genomslagskraft. För mediekonsumenten är det uppenbart att de traditionella medierna har stort genomslag och att de åsikter och personer som har tillgång till dessa plattformar också får stort genomslag.

Vid publiceringar i sociala medier anges ofta att genomslagskraften är obalanserad och att den som har tillgång till de stora plattformarna har en särställning och kan gå i svaromål med den som är liten. Argumen-

ten bygger på att även den lille ska ha möjlighet att slå tillbaka mot den store. Med sociala medier ges den möjligheten.

Storleken och spridningen av sociala mediernas konto anges då ofta som argument. I fallet med den miljöpartistiska politikern gjordes publiceringen på ett konto med färre än 200 följare och som dessutom var privat och följdes av framförallt partikamrater. Syftet med publiceringen var att varna och informera partimedlemmarna. Kvinnan själv menade i rättsprocessen att kontot var både litet och spridningen begränsad.

Detsamma gäller anklagelserna mot Regissören och Komikern, som båda framförts i slutna Facebook-grupper inför en liten skara. I det sistnämnda fallet var det knappt 600 personer som läst inlägget. Jämfört med de stora mediernas tittar-, lyssnar- och läsarskaror är det förstås minimalt och en ojämn maktbalans. Det är den lille mot den store.

Men ofta har publiceringar med begränsad spridning fått motsatt effekt: de berättelser som publicerades på begränsade sociala medie-konton om Virtanen, Komikern och miljöpartisten fick spridning ändå, inte minst i traditionella medier. Anklagelserna inom miljöpartiet fick stor spridning i framförallt *Dagens Nyheter* och effekten blev att riksdagsledamoten tvingades bort. I inget av dessa tre fall hade de utpekade personerna framgång med att slå tillbaka, trots att de hade tillgång till etablerade plattformar.

De domstolar som tittat på genomslagskraften har oftast bedömt att en postning på ett låst sociala medier-konto har lika stor genomslagskraft. Våren

2020 dömdes en man till dagsböter och skadestånd i Högsta domstolen för att ha lagt upp en bild på en berusad 17-årig bekant på *Instagram* där han har 500 följare. Bilden kan ha legat upp i ett par timmar innan den togs ned men det är tillräckligt för HD för att konstatera att bilden har fått genomslag och spridning i juridisk mening (Högsta domstolen mål B 5438-19, 2020-03-17).

David mot Goliat-argumentet kan på vissa sätt tyckas gå stick i stäv med rättskipnings-argumentet: om genomslaget skulle vara litet borde rättvisan som skipas också vara mindre. Den vanligaste reaktionen, inte minst i kommentarsfält och forumtrådar, är att publiceringar kan vara berättigade därför att de väger upp publiceringar i traditionella medier. Det var ett vanligt argument i Virtanen-fallet där hans feministiska texter ansågs hycklande efter Wallins påstående. Virtanens plattform för sina åsikter framställdes i dessa resonemang som mycket större än Wallins, vilket skulle rättfärdiga en publicering.

I äldre domar om förtal på sociala medier, som den uppmärksammade Instagram- domen i Göteborgs tingsrätt från 2013, fanns det bland de dömda gärningsmännen och många mediekonsumenter en oförståelse för de sociala mediernas genomslagskraft. I detta uppmärksammade fall dömdes för publiceringar på ett Instagram-konto som visserligen var låst, men med 8 000 följare blev räckvidden ändå enorm och skapade stora kravaller i Göteborg. Den minderåriga flickan bakom kontot dömdes att betala 15 000 kr till 38 av de uthängda personerna (Göteborgs tingsrätt dom i mål B 705-13 2013-06-25).

Det har efter det blivit svårare att hävda att sociala medier, bloggar och enskilda poddar skulle ha en underdånig, svag David-position gentemot Goliat-medierna (Ostrowska, 2013). Men argumentet anses fortfarande när gränslösa publiceringar ska motiveras: de traditionella medierna har stort genomslag, och med stor makt kommer stort ansvar, medan de sociala och digitala medierna har mindre makt och därmed mindre ansvar.

Ett annat sätt att förhålla sig till storleksskillnader hos olika mediekanaler exponerades när *Rättegångspodden* fick kritik för sin användning av ljud och video från rättegångssalar. Många anhöriga var upprörda efter att scener och vittnesmål spelades upp igen i podden, ibland ljudsatta med sentimental stråkmusik och ljudeffekter (Erlandsson och Sundell, 2019). Poddens upphovsperson **Nils Bergman** menade i en intervju i SVT att han bara använde sig av offentlighetsprincipen och att han dessutom som podd var ”sist på bollen” (Voss Sundell, 2019). Dom hade fallit i målen han poddade om, vunnit laga kraft och det mediala intresset hade sedan länge falnat. Rättegångspodden skulle alltså inte ses som nyhetsledande eller den som skapade nyheten utan bara ompaketerade den. Bergman och andra poddare argumenterar närmast för att podden ska ses som en ny, kompletterande och i grunden annorlunda medieform (Norgren, 2019). Undertonen är att reglerna för poddar inte ska vara lika stränga, inte heller när det gäller hur brottsoffer ska behandlas. Bergman sa sig dock efter kritiken i SVT vara villig att t ex börja informera anhöriga innan publicering.

Medie-appropriering

Ett fjärde argument som ibland förs fram för publiceringar som går över den traditionella medieetiken är att dessa nya medier agerar och resonerar precis som traditionella medier. De imiterar både vid publiceringar och i sina försvarstal språkbruk och verktyg från de traditionella publicisterna, men gör andra etiska val.

Ett sådant exempel är **Joakim Lamotte** som kallar sig journalist och han själv och många av hans följare menar att han arbetar med journalistiska metoder som reportage och granskningar. Samtidigt får Lamotte mycket kritik för sina metoder och en rättsprocess är inledd under våren 2020 för förtal inte bara mot den person som delat hans Facebook-inlägg om *Näthatsgranskaren*, utan även mot Lamotte själv. Lamotte själv menar att han bara publicerar sanningen – att mannen bakom *Näthatsgranskaren* dömts för djurplågeri – medan mannen menar att det inte är av allmänintresse (Karlsten, 2020 maj). Fallet beräknas tas upp hösten 2020, efter den här bokens pressläggning, men klart är att inom ramen för en traditionell medieetik skulle ett sådant påstående inte publiceras.

Det som egentligen avgör här är huruvida mannen bakom *Näthatsgranskaren* anses vara en offentlig person som ska behöva stå ut med en sådan uthängning. En känd politiker eller företagsledare hade fått acceptera mer, men är *Näthatsgranskaren* en sådan offentlig person? Lamottes följare skulle tveklöst säga ja, eftersom han gjort sig till en aktiv och framgångsrik fiende till många av de som följer och kommenterar på Lamottes

och liknande sidor. Flera av dem är fällda för förtal och hets mot folkgrupp efter anmälningar från *Näthatsgranskaren* och *Näthatsgranskarens* metoder är väl kända. I den etablerade offentligheten är han närmast okänd, i cirkeln runt Lamotte är han minst lika känd som en riksdagspolitiker. Därför blir det närmast obegripligt för många som läser Lamotte att *Näthatsgranskaren* inte skulle vara en offentlig person.

Precis som traditionella medier används alltså journalistiska verktyg och termer, men även en etisk bedömning av huruvida informationen är av allmänintresse som kräver offentlig belysning. Men vems allmänintresse?

Ett annat exempel på hur det uppstår konflikter mellan en gammal och en ny medieetik är domen mot *Petterssons blogg* hösten 2019, som publicerat en bild från Facebookgruppen *Vi står inte ut* (Högsta domstolen B 6135-19 2020-01-22). Personen som ägde bilden anmälde Petterssons blogg för brott mot upphovsrättslagen och mannen bakom bloggen hoppades bli friad, precis som *Dagens Nyheter* blivit tidigare när de publicerade en bild från *Sara Skyttedals* Facebooksida (Svea hovrätts Patent- och marknadsöverdomstolens dom PMT 722-17 2018-10-05). Men både tingsrätt och hovrätt fann bloggaren skyldig, eftersom han ”varken motsvaras av eller är knuten till någon publikation som utkommer med viss periodicitet.” Det fanns inget som kunde likställa hans blogg med en tidning eller tidskrift ”i den mening som avses i upphovsrättslagen”, detta trots att bloggaren själv menar att han publicerat 15–25 inlägg per dygn under drygt åtta års

tid och därför utan tvekan skulle anses utkomma med periodicitet. Domen fick relativt lite uppmärksamhet men visar hur bloggaren anser sig likställd med en publicist på grund av sin periodicitet.

Den legitimitet som finns hos traditionella medier är i dessa fall tänkta att spilla över på de nya medier som lånar och approprierar metoder, språkbruk och resonemang. För många av dessa nya aktörer stämmer det säkert. I kommentarsfält hos Lamotte och i Facebook-grupper undras ofta varför traditionella medier tillåts göra vissa publiceringar, medan Lamotte kan fällas. Samma resonemang syns även i fallet med Petterssons blogg.

Sammanfattning

Med dessa fyra argument finns utan tvekan en ny utveckling som skiljer sig från den traditionella medie-etiken. Det har skapat ett medielandskap med dubbla måttstockar. Framväxten av nya medier och aktörer har ändrat många svenskers syn på medieetik, vilket syntes under Metoo-hösten 2017. Då brukades sociala medier till namngivningar, anklagelser och utpekanden som gick mycket längre än vad traditionella medier gör. I sociala medier blev definitionen av allmänintresse en annan än i traditionella medier.

Att låta uthängda personer bemöta förekom nästan aldrig. Många medieanvändare var lättade, det var som att det medieetiska systemet dittills tystat och förtryckt åsikter och erfarenheter. Nu fick de komma fram. Många traditionella tidningar drogs med i ruset och

inspirerades till publiceringar som de fick ångra, med fällningar hos *Pressombudsmannen* och kritik som följd. De dubbla måttstockarna blev tydliga.

De nya aktörerna agerar inte nödvändigtvis med illvilja eller dåligt omdöme. Snarare är de bättre än de gamla medierna på att spegla vad mediekonsumenterna förväntar sig att svenska medier ska publicera. I många av de fall som tagits upp i den här texten har publiceringarna starkt stöd bland läsare. Det kan delvis ha att göra med en ny bild av vad som är offentlighet och allmänt: när räckvidder för medier blir mindre krymper också offentligheten. Hos Joakim Lamotte är *Näthatsgranskaren* mer känd än en minister, men han är okänd i den traditionella offentligheten. Ett annat skäl till att de fyra argumenten har starkt stöd är att de traditionella medierna kritiseras för att vara överdrivet försiktiga och uppfattas gå i otakt med läsarnas och användarnas nya medievanor.

Den svenska medieetiken bygger på frivillighet och självreglering. Det är ett system som fungerat väl och det finns all anledning att städa själv istället för att släppa in politiker, jurister och lobbyister i medieetiken. Under hösten 2019, när flera poddar granskades för sin bristande medieetik, var både kulturministern och justitieministern ute och flaggade för nya regelverk för att stävja etiska övertramp.

I de fall som tas upp i den här texten finns de fyra argumenten som en ny sorts etiskt system, men det är bräckligt och saknar bred förankring bland aktörerna. Återstår gör alltså bara lagen som etiskt återhållande system för nya medier. Det är en stor skillnad mot det system som de traditionella medierna lutar sig mot.

Där är juridiken en stadig men kärv bas som toppas med frivilliga överenskommelser med hänsyn till publik och samhälle. För de nya medieaktörerna saknas den överbyggnaden.

De juridiska ramarna för publicister och journalister syftar till att säkerställa den fria åsiktsbildningen och gör det möjligt för svenska medier att utföra sitt uppdrag. Nils Funcke har i en text varnat för att även en liten förändring skulle kunna leda till en ”permafrost för den granskande journalistiken” (Funcke, 2019).

Risken är förstås att om publiceringar stödda på de här fyra argumentet blir ett vanligt inslag kan det försvaga den svenska idén om ett frivilligt publicistiskt system, som har stor juridisk och politisk trovärdighet. Det skulle öppna för mer lagstiftning, mer rättegångar och ett tuffare klimat för alla publicister. I värsta fall permafrost.

Referenser

Domslut

Berusade 17-åringen. Högsta domstolens dom 2020-03-17 i mål B 5438-19

Instagram-upproret. Göteborgs tingsrätts dom 2013-06-25 i mål B 705-13

Komikern. Solna Tingsrätts dom 2020-03-04 i mål B 2985-19

Miljöpartisten. Södertörns Tingsrätts dom 2019-12-02 i mål B 3405-18

Petterssons blogg. Högsta domstolens dom 2020-01-22 i mål B 6135-19

Regissören. Nacka Tingsrätts dom 2019-07-03 i mål B-7995-18

Sara Skyttedal. Svea hovrätts Patent- och marknadsöverdomstolens dom 2018-10-05 i mål PMT 722-17
Virtanen mot Wallin. Stockholms tingsrätts dom 2019-12-09 i mål B 1755-18

Förundersökningar

Virtanen mot Wallin. Förundersökningsprotokoll 2019-07-01 B 1755-18, Aktilaga 42

Miljöpartisten. Förundersökningsprotokoll 2019-09-17 Södertörns TR B 3405-18 Aktilaga 18

Artiklar

Aschberg, Robert (2019, 12 mars). *Ulf Malmros blev näthatad: "Sjuk sadistpsykopat"*. Aftonbladet. Hämtad 17 maj 2020, från <https://www.aftonbladet.se/a/A26bXq>

Karlsten, Emanuel (2020, 20 januari). *Fälldes efter att ha delat Joakim Lamottes status – tvingas till dryga böter*. Breakit. Hämtad 17 maj 2020, från <https://www.breakit.se/artikel/23392>

Erlandsson, Åsa och Sundell, Joachim, (2019, 14 november). *Hård kritik mot Rättegångspodden från anhöriga: "En upprepning av traumat"*. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/kultur/hard-kritik-mot-rattegangspodden-fran-anhoriga-hur-kan-man-behandla-brottsoffer-sa>

Norgren, Amanda (2019, 14 november). *Juridik-professorn: "Finns ett problem med krimpoddar"*. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/kultur/juridik-professorn-finns-ett-problem-med-krimpoddar>

- Karlsten, Emanuel (2020, 1 maj). *Lamotte och Nät-hatsgranskaren möts i domstolen – vem är egentligen en offentlig persson?* Breakit. Hämtad 17 maj 2020, från <https://www.breakit.se/artikel/24808>
- TT (2019, 2 december). *Miljöpartist döms för grovt förtal av partikamrat*. DN.SE. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/miljopartist-doms-for-grovt-fortal-av-partikamrat>
- Funcke, Nils (2019, 19 november). *Sagt ord och kastad sten kan inte tas tillbaka*. Dagens Juridik. <https://www.dagensjuridik.se/kronikor/sagt-ord-och-kastad-sten-kan-inte-tas-tillbaka>
- Ostrowska, Katia (2013, juni 25). *Instagramdomen kan öka medvetenheten bland unga*. Svenska Dagbladet. <https://www.svd.se/instagramdomen-kan-oka-medvetenheten-bland-unga>
- Voss Sundell, Joachim *Rättegångspoddens skapare: Har aldrig velat skada någon*. (2019, 14 november). SVT Nyheter. <https://www.svt.se/kultur/rattegangs-poddens-skapare-har-aldrig-velat-skada-nagon>

Uthängd!

– OM MEDIETIK EFTER #METOO

Sällan har mediernas makt över enskilda personer utövats så brutalt som under hösten 2017, i samband med #metoo. Aldrig har väl så många publiceringar fällts i medieetisk granskning och så många uthängningar dömts för förtal. Det väcker frågor om medielandskapet och om medieetik. Har vi fått två konkurrerande medieetiker, en i traditionella och en i sociala medier?

Offentlighetens pris kan plötsligt bli högt, om man hamnar i fokus för granskning – vare sig en uthängning är motiverad eller inte. Därför behöver granskarna ständigt granskas. Detta särtryck tar ett brett grepp om den enskildes utsatthet under #metoo. Vad var det som hände – och vad blir konsekvenserna?

Torbjörn von Krogh, journalist och fil dr, knuten till
Mittuniversitetet

Olle Lidbom, medieanalytiker, Institutet för Mediestudier mm

Therese Rosenvinge, producent, Medierna i P1

Lars Truedson (red), föreståndare, Institutet för Mediestudier

www.mediastudier.se